

2010 SZEPE 03

54822
371M73

TANÍTÓK
ÉS
TANÁROK
SZÁMÁRA

MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK

2010. 50. ÉVFOLYAM

4

A szerkesztőbizottság elnöke:

Dr. Szendrei János

Helyettes: Dr. Varga István

A szerkesztőbizottság tagjai:

Bácsi János (Szeged); Dr. Bárdossy Ildikó (Pécs); Dr. Tóth Sándor (Baja);
Sajtosné Csendes Gyöngyi (Kaposvár); Dr. Lakotár Katalin (Szombathely);
Imre Rubenné dr. (Nyíregyháza); Muholitsné Újvári Klára (Győr); Dr. Nagy Andor (Eger);
Nanszákne dr. Cserfalvi Ilona (Debrecen); Dr. Mágoriné dr. Huhn Ágnes (Szeged);
Dr. Wirth Lajos (Jászberény).

Főszerkesztő:

Rozgonyiné dr. Molnár Emma

Szerkesztők:

Dr. Békési Imréné

Dr. Galgóczi Anna

A lap a Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Karának
támogatásával jelent meg.

TARTALOM

Búcsúzunk dr. Sipos Sándorné dr. Kedves Évától	133
Dr. Marsi István: Gyászolunk, emlékezünk	134
Szolnoky Kálmán: A képzés és a hivatás	136
Nanszákne dr. Cserfalvi Ilona: A természettudományok szerepe a gondolkodásra nevelésben kisiskoláskorban	139
Zsigmond István: Roma gyermekek a tv előtt	141

MŰHELY

Dr. V. Raisz Rózsa: A szünet a reproductív beszédben	145
Vasvári Zoltán: Az irodalom határterületei: érettségi témakör egy lehetséges változata	150
Fülekiné Joó Anikó: Rózsa a sivatagban (A zene az idegen nyelvi órán)	158
Dr. Kovács Eszter: Pilinszky János Apokrif című költeményének értelmezése szövegtani keretben	160

ÖRÖKSÉG

Dr. Oláh János: A magyar nyelvről 1931-ben	164
Kiss Ferenc: Emlékeim: naplómat olvasva	168

SZEMLE

Dr. Molnár Péter: Csepeli György–Kígyós Éva–Popper Péter: Magára hagyott generációk	172
Dr. Nagy Andor: Dr. Bodosi Béla: Az egri líceumi iskolák története	175

Búcsúzunk dr. Sipos Sándorné dr. Kedves Évától

1935–2010

Szívet szorító fájdalommal, mélységes megrendüléssel keressük a szavakat, amikor a Módszertani Közlemények Szerkesztőbizottsága és Kiadóhivatala nevében dr. Sipos Sándorné dr. Kedves Évától, a folyóirat kiadásáért felelős vezetőjétől veszünk végső búcsút. Nem tudtuk, nem is akartuk elhinni, hogy ilyen gyorsan, számunkra váratlanul hagyott itt bennünket. A halál legyőzte töretlen életszeretét, élni akarását, a vágyát, hogy még megvalósítsa terveit, melyek családjára és munkájára egyaránt vonatkoztak.

A Módszertani Közlemények folyóirat kiadásáért felelős vezetőként dolgozott több évtizeden át halála napjáig. Hivatalosan 1987-ben vette át a munkakört. Kezdetben a főiskola szakszervezeti bizottsága finanszírozta a lapot; a rendszerváltás után életbe lépő törvényeknek megfelelően azonban új formát kellett keresni, amelyben legalisan élhet tovább a folyóirat. A Módszertani Közlemények Baráti Társaságának megalakulása volt az új lehetőség a lap életben tartására. Dr. Sipos Sándorné érdeme, hogy vállalta ennek a nem kis változásnak a levezetését, s az új formában a munkastílus, munkarend kialakítását. A szerkesztőbizottságot valóban baráti közösségnek tekintette, s a lappal kapcsolatos minden mozzanat érdekelte.

Nem volt könnyű megbízható anyagi háttérrel teremteni; gondosan megtervezni az előfizetésből és pályázatokból befolyó összeg beosztását, s a szűkös anyagi körülmények között a lap megjelentetését.

Maga is publikált, örömmel tette közkinccsé módszertani tapasztalatait, ezzel segítve a kémiát tanító tanárokat. Elsősorban az embert körülvevő környezet megóvása volt az a téma-kör, amelyre a tanárok és gyerekek figyelmét irányította.

Szerette és becsülte az emberi világot, az életet, Istentől kapott ajándéknak tekintette.

Dr. Sipos Sándorné dr. Kedves Évától búcsúzunk, de Ő is búcsúzik tőlünk. Az élete legjavát hagyja örökölni: emberi tartást, kötelességtudatot, munkaszeretetet, türelmet és példamutató családszeretetet.

Eltávozásával a Módszertani Közlemények szegényebb lett – elvesztett egy gondos gazdát, okos vezetőt. De bánatunkban gondoljunk arra, hogy örömünk volt abban, hogy itt volt, s egyéniségének kisugárzása fémjelzi a további munkát is.

Nehéz szívvel mondunk végső búcsút!

A szerkesztőbizottság nevében:

Rozgonyiné dr. Molnár Emma
főszerkesztő

Gyászolunk, emlékezünk

Búcsú dr. Sipos Sándorné dr. Kedves Évától*

Súlyos veszteség érte a Kémiai Informatika Tanszéket, a Szegedi Tudományegyetemet, a magyar kémikus és pedagógus közösséget. Súlyos a veszteség, mert dr. Siposné dr. Kedves Éva halálával több mint fél évszázados, értékes alkotói pálya ért véget. Súlyos a veszteség és gazdag az örökség, amelyet tanítványai, munkatársai őriznek és visznek tovább, akikkel ezeket az értékeket megosztotta, akikért ezeket az értékeket létrehozta. Azok közé a kivételes egyéniségek közé tartozik, akiknek élete ezer szállal kötődik a Tanárképző Főiskolához, és akik nélkül a főiskola – a későbbi Juhász Gyula Pedagógusképző Kar – nem lehetne olyan, mint amilyenek ismerjük.

Gyermekkora óta ismerősként járt a Boldogasszony sugárúti épületbe. Édesapja, dr. Kedves Miklós a Fizika Tanszék oktatója volt. Lányában elsősorban az ő példája nyomán alakult ki a természet, a tudomány és a tanítás iránti elhivatottság. A József Attila Tudományegyetem kémia-fizika szakán tanult, 1957-ben kapott kitüntetéses diplomát. A Szegedi Tanítóképzőben szerzett kétéves gyakorlat után 1959-ben lett a Tanárképző Főiskola Kémia Tanszékének tanársegédje. Ezzel egy életre szóló elkötelezett szakmai-emberi kapcsolat kezdődött: megtalálta azt a munkahelyet, ahol megvalósíthatta terveit, azt a munkahelyet, amelynek arculatát maga is nagyban alakította. Tapasztalatot szerzett a kémia valamennyi, a tanszéken abban az időben művelt ágának oktatásában, de hamar rátalált a számára legfontosabbakra: hosszú évtizedeken át az ő neve fémjelezte a szervetlen kémia, a tantárgypedagógia és az ásványtan oktatását. Az ő felügyelete alá került a Koch Ferenc által alapított ásványtani gyűjtemény, amelynek gyarapításán maga is sokat dolgozott.

Szerette az ásványok változatosságát, formáik gazdagságát. Hallgatói és kollégái egyszerre csodálták ezt az ásványok iránti szenvedélyes érdeklődést, és azt a sok-sok tapasztalaton nyugvó magabiztosságot, amellyel eligazodott ebben a sajátos világban. Az ásványokban is azt a tiszta és értelmes rendet szerette, amely számára mindig is olyan fontos volt: a munkában, gondolkodásban, a művészetben, az emberi viszonyokban. Mindig arra törekedett, hogy a természet rendjének és törvényeinek szépségét hallgatóival is megismertesse.

Szívesen és sokat dolgozott. A sikeresen teljesített feladatok nyomán hamar felismerték vezetői rátermettségét is. Egymást követték az Oktatási Minisztérium és a Magyar Tudományos Akadémia különböző szakmai bizottságaiba szóló felkérések, de mindezek fölött azt tartotta a legtovábbra, hogy 1972 és 1978 között a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola főigazgató helyettese lehetett.

Eredményes szakmai és vezetői munkáját számos jelentős kitüntetéssel ismerték el. Csak a legfontosabbakat említve: az Oktatásügy Kiváló Dolgozója, Ifjúságért Érdemérem, a Haza Szolgálatáért Érdemérem, Apáczai Csere János-díj, Pedagógus Szolgálatért Emlékérem, Honor Pro Meritis.

Joggal lehetett büszke a megérdemelt hivatalos elismerésre, de nem a kitüntetések és a tisztségeket tekintette a legfontosabb értékmérőnek. A megkapott kitüntetéseknél, a megszerzett saját tudásnál tovább tartotta az átadott, másokkal megosztott tudást: szeretett tanítani. Hallgatói számára mindig emlékeztetések maradnak legendásan pontos, kicsiszolt előadásai.

* A gyászbeszéd elhangzott a temetésen 2010. június 16-án.

Igényessége közismert volt, mindnyájan tudtuk, milyen szigorú, és milyen sokat követel. A hallgatók ezért nem csak tisztelték, de elfogadták, sőt – a vizsgák olykor nehéz pillanatai ellérére is – őszintén szerették.

Szerettük, mert látták, hogy szigorú, de magával szemben a legszigorúbb, látták, hogy a vizsgán sokat követel, de a felkészülésben még annál is több segítséget ad. Diákjai csilhatatlan érzékkel ismerték fel benne a jó tanárt, akinek életeleme a tanítás. Tanított, és nem csak a főiskola falai között, nem csak hallgatókat. Örömmel tartott figyelemfelkeltő kémiai kísérleti bemutatókat kisiskolásoknak is, emellett a tanártovábbképzések ismert előadója volt, az ország határain belül és az erdélyi rendezvényeken egyaránt. Előadásait a Kémia tanári Konferenciák mindig érdeklődéssel várt eseményeiként tartották számon. Korábbi tanítványai – nem egyszer maguk is több éves tanári gyakorlattal rendelkező tapasztalt kollégák – szívesen mentek el meghallgatni. Azért, hogy értesüljenek a kémia és a kémiatanítás legfrissebb eredményeiről, hogy ismét tanulhassanak tőle, és a viszontlátás örömeért is.

Ötven éves oktatói pályája során diákok, leendő kémiatanárok nemzedékeit tanította, és még többen ismerték mint tankönyvíró és folyóiratszerkesztőt. Az elmúlt tizenöt évben megjelent tankönyvsorozatának több kötete nyerte el a Húdidac „Arany-díját”, illetve a Művelődési és Közoktatási Minisztérium „Szép Tankönyv” díját, a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál „Budai Könyvdíját”. De a díjaknál is fontosabb volt számára az iskolák, a kollégák, a diákok elismerése. Nagy gonddal megírt, esztétikus tankönyvei segítségével sok tízezer diákkal ismertette meg a kémia alapjait, nemzedékek új szemléletű kémiatanításához járult hozzá.

Széles érdeklődése, új és a kémián kívüli ismeretekre való nyitottsága révén nem kémi-kus tanártársaihoz is szoros kapcsolat fűzte. Az ő tájékoztatásuk, szakmai továbbfejlődésük érdekében kapcsolódott be a Módszertani Közlemények szerkesztőbizottsági munkájába, melyet a legutóbbi időig felelős kiadóként irányított. Ezeket a számára legfontosabb feladatokat, a Módszertani Közleményekkel kapcsolatos munkát és a tankönyvírást még súlyosbodó betegsége idején is folytatta...

És bizonyára ez az áldozatkész elkötelezettség és ügyeszeretet tanári pályájának, személyes példájának legfontosabb – de mindenképpen legáltalánosabb – tanítása. Tanítványai is mindenekelőtt ezt a töretlen elkötelezettséget és igényességet idézik fel, akár mint fiatal tanársegéddel, akár mint főiskolai tanárral találkoztak vele.

Dr. Siposné dr. Kedves Éva életpályájáról ezt az emléket őrizzük meg, ezeket a tulajdonságait igyekezzünk tovább őrizni magunkban.

Dr. Marsi István
tanszékvezető főiskolai tanár
SZTE JGYPK
Kémiai Informatika Tanszék

A képzés és a hivatás

A CSELEKVŐ ISKOLA gyakorlati, kísérletező tanításokat, kísérletező iskolát jelentett. Jeges Sándornak 1936-ban Szegeden napvilágot látott *Vegytanítás a Cselekvő Iskolában* című tankönyvében, és annak előszavában ma is érvényes megállapítást tesz: „Szerencsés dolog, hogy az iskola konzervatív intézmények közé tartozik, mert sohasem és seholsem dől be sekély talajon tengődő eszmeáramlatoknak. Ez a szükséges konzervativizmus nem jelentheti azonban azt, hogy benne a pedagógiai kísérletezés tilos, mert hiszen hogyan képzelhető el haladás kísérletezés nélkül! Csakhogy a kísérletezésnek ne az összes iskola, hanem csupán egy-egy iskola legyen a terepe, mert egy modern állam közoktatásügyében semmi sem lehet olyan végzetes, mint az örökös kapkodás.” Jeges Sándor szerint a tanuló csak egyetlen módon tud „tevételes ismeretek” birtokába jutni, ha az ismereteket átéli. Az aktív átéléshez pedig kellenek az emberi művelődésünknek az alapjai a kézművesség és a beszéd.

Ha fellapozzuk az említett könyvet, például a *kén és oxydjai* című fejezetnél, ahol a szublimáló kén látványa a kémcsőben vagy a gyönyörű élénkszínű virágok szirmait elszíntelentítő széndioxid látványosan érdekes, látványosan motiváló történetek.

A kéz ügyessége és a beszélő szervek képességei

Kármán Mór írja, hogy a kéz ügyességének és a beszélő szervek képességeinek fejlesztésével és ezek egymást erősítő hatásával az érzéki észrevétel finomságát és a kifejező mozgások pontosságát is fejleszthetjük. A kéz és szó ügyessége lényeges kellék a tanulmányok majdnem minden ágában. Egyetemista fiam gyűjtötte össze a kéz szimbolikájához az érveket. A gyűjtéséből számomra az derült ki, hogy a kéz szimbóluma egyszerre kézművesség és beszéd is.

A kéz funkciója, szimbolikája és az argumentálás

– Anatómiailag a kéz nyeregizülettel rendelkezik, amely a munka és a művészi finommozgás kulcsa. A nyeregizülettel képesek vagyunk a hüvelykujjunkat a többi ujjal szembe fordítani, azaz fogni, alkotni.

– A pszichodiagnosztikában a Rorschach projekciós tintapaca tesztjében az anatómiai megnevezések között a kéz is szerepel, de úgy, hogy a kéz csak az egész része, részlete. Az egész fontosabb a részletnél.

– A alsó testfél és a felső testfél szerepe különböző. Az alsó testfél a földön állást, a talajfogást, az ösztönéletet és a kiválasztást foglalja magában. Az alsó testfél egyben az ember autonómiáját, önrendelkezésének mértékét is kifejezi.

– A felső testfelet alkotja a kar, a kezek, a mellkas, az arc. „Ezek a testalkotók jelzik, hogy milyen viszonyban vagyunk a másik emberrel, érzelmeinken át különböző viszonylatokra utalhatunk a kéz használatával (lásd: testbeszéd). Ez a kéz szociális (társas) és munkavégző dimenziója. A dolgozatból kiderül, hogy a kéz szimbolikája csak az egész emberrel együtt értelmezhető helyesen. Kifejezhetünk vele szolidaritást, azonosulást, elutasítást, gyűlöletet is.

– A kéz szimbóluma a művészi alkotásban is megjelenik: Balatonfüreden a Tagore sétányon a balatoni 1953-as hajókatasztrófa emlékművén az emlékmű sík kőtáblájából emelkedik ki egy kéz tenyérrel felfelé (kérést kifejezve), a kéz ujjai pedig szétnyitva szétárva (félelemjel) láthatjuk.

Pestalozzi is beszél a fej, a szív és a kéz kiműveléséről, vagyis az értelem, az erkölcs és a munka elsajátításáról. A belső beszéd, a beszéd fejlesztése az értelmi fejlesztés feladata is. Az ok-okozati összefüggések feltárása, az argumentálás képessége, az előadás és a pontos kifejezés minden szakmában fontos lehet. A skolasztikusoktól is lehet tanulni beszéd és gondolkodás ügyében, akik gyakorlatként a pro és contra érveket összegyűjtve, egymással szembeállítva új megállapításokra (konklúzióra) jutottak.

A kultúra beavatkozást jelent

Wesely Ödön írja a modern pedagógia útjain című művében, hogy az emberi beavatkozás maga a kultúra. Beavatkozhatunk ennek megfelelően a szellemi világba (aminek produkuma a beszéd és az írásmű), és beavatkozhatunk az anyagi világba (a kéz munkája és szimbolikája). A felsőbbrendű szükségleteinket a szellemi kultúra területén tudjuk érvényesíteni. A szellemi kultúra területei a következők, ahová a „beavatkozókat” képezzük:

- a vallás,
- az erkölcs,
- a művészet,
- a tudomány területei.

A kultúra, ami beavatkozásaink (beszéd és kézművesség) alapján jön létre, szélesebb körű. Az alapvető szükségleteinknél beszélhetünk még

- a testkultúráról (a szükségleti rendszer),
- a gazdasági kultúráról (termelés, kereskedelem),
- a társas közösség kultúrájáról (jog, politika).

A kultúraalakítók hivatása

Térjünk vissza Kármán Mórhoz, aki szerint mindenkiben megvannak kora ifjúságától fogva késő aggkoráig azok a sajátos állandó vonások, amelyek hivatására, sorsára nézve döntenek. E vonások felismerése azonban – mondja Kármán – rendkívül nehéz, teljes világossággal csak a kifejlett, fölnevelt emberben jelentkezik. A kézművesség és beszéd fejlettsége vezet el bennünket a hivatásokhoz. Kármán szerint ebből a szempontból a felnőtteket kell vizsgálni. Nézzük meg, hogy a mai általában fiatalabb generáció milyen motívumok szerint keresi a kultúraalakítás lehetőségét.

A hivatáskeresés útjai

A hivatás központi fogalom, olyan, mint egy tagolási elv, ami körül kristályodik ki az egyes hivatások identitása. A hivatás elsődleges feladata a család megélhetésének biztosítása. Minden hivatásban döntőnek bizonyulnak azok a kritériumok, amelyek

- az átállást, változtatási képességet,
- az együttműködést,

– az állandó tanulási motivációt, a fejlettebb képességeket jelentik. A hivatásválasztásban is az emberi művelődésnek alapjai, a kézművesség és a beszéd jelöli ki a határait. Nézzük meg, hogyan választanak ma kultúrafenntartó és kultúraalakító hivatást a mai fiatal felnőttek.

Mai „hivatások” választásának módjai

A *kizárásos (kényelmes) mód*, ahogy ezt Gál Zoltán a Veszprémi Egyetem korábbi rektora is kifejtette: Vannak olyanok, akik úgy választanak életpályát, hogy a kéz munkáját tagadják.

Például azért nem mennek el mérnökök, mert ott sokat kell rajzolni, vagy azért nem lesz vegyész, mert ott sokat kell laborálni. Magam is ismertem olyan hallgatót, aki úgy választotta ki a „hivatását”, hogy ne legyen messzebb az egyetem 50 km-nél, és ne kelljen kollégiumba kényszerülnie.

A többszörös végzettség trendje: Ezt a fiatalok akkor választják, ha munkanélküliséget, gyermekgondozási időt kell eltölteniük, s emellett jól megfér a változatosságot hozó új szakma. Esetleg gyermekkori álmok megvalósulását látják (mint például az a negyvenes állatorvos hölgy, aki fodrásznak is tanult). Sok esetben az egyes végzettségek között gondolkodási időt tartanak.

A végzettség foka: Ma már nem élethivatásra készülnek a felsőoktatásba jelentkezők, hanem szeretnék magasabb végzettséget és akadémiai magasságokba emelkedni. Egyesek lineárisan végeznek előbb egyetemen, főiskolán (majdnem mindegy, milyen szakon) majd jöhetnek a különböző OKJ-s középfokú, felsőfokú tanfolyamok. Vannak, akik megfordítják a sorrendet, és előbb végeznek OKJ-s tanfolyamokat, különböző üzleti kurzusokat, és csak a végén kerülnek be a felsőoktatásba, a főiskolára vagy az egyetemre.

A esetlegesség: A véletlen, a hirtelen jött motiváció is készíthet valakit arra, hogy elvégezzen egy főiskolát, egyetemet vagy éppen egy tanfolyamot. Azt is látni kell, hogy a *nemzedékről nemzedékre* való hivatásöröklődés mögött is a kényelem, a biztosabb út, a segítség nagyobb lehetősége, a pálya jobb ismerete és bejáratott ismeretségi kör található.

Az a régi kép, hogy valaki egyetlen hivatásra szánta rá magát, és abban az egyetlen hivatásban magas szinten kiképezte, továbbképezte magát, jeles eredményeket ért el szakmájában, ma már sokkal ritkább. Ennek okai között találhatjuk a felsőoktatás nem anyagi jellegű gondjait, a bürokratizmust a felsőoktatásban, a követelménykényszert az elmélyülési kényszer helyett.

A luxus a képzésben: Ismeretes, hogy a luxussal maga Rousseau és Pestalozzi is foglalkozott. A luxusról Emmanuel Kant azt írja, hogy a luxus a külső kultúra fejlettségének foka. A luxus Kant szerint a társadalmi jólét és az ízlés átlagon feletti együttes, közös kifejeződése. A valódi luxus ritkán jelenik meg a tudományok és a művészetek nélkül (J.J.Rousseau). Ez annyit jelent, hogy az emberi tapasztaláshoz az emberi kultúrához, az emberi társadalmi viszonyokhoz a luxust is meg kell ismernünk, miközben nem feledkezünk meg a másik szélső érték felemeléséről sem. A luxus esztétikum is, tudás is, s így erkölcsi jelentése sem lebecsülendő.

Egész embert akarunk

Ez a pedagógia célja! **Wesely Ödön** írja: „Egész ember a nevelés eszményképe. Műveltséget adunk, de olyat, amely ezzel a belső erőforrással összeforrt. Az egész ember egység, egysége a tartalmi és formális műveltségnek, de egysége a személyes belső erőnek és spontaneitásnak, érzésnek, tudásnak, akaratnak.” Nem okvetlenül káros a többféle végzettség akár különféle motivációs bázison választva is. A lényeges mozzanat, hogy valamennyi végzettségünket használjuk és integráljuk a magunk és a társadalom javára.

IRODALOM

- Kármán Mór: A nevelés feladatai. Adalékok a gymnasiumi oktatás elméletéhez. Budapest, Eggenberg Kiadó 1914.
- Rousseau Jean-Jacques : Preisschriften und Erziehungsplan. Hrsg. H.Röhrs, Pädagogische Quellentexte, Bad Heilbrunn Vlg.Klinkhardt, 1993
- Szolnoky Csaba: A kéz funkciója és szimbolikája, egyetemi szemináriumi dolgozat, Kézirat, Győr, 2008
- Wesely Ödön: A korszerű nevelés alapelvei. Budapest, a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Kiadása, 1935.
- Wesely Ödön: A modern pedagógia útjain. Budapest, Franklin kiadás 1918

A természettudományok szerepe a gondolkodásra nevelésben kisiskoláskorban

Nemzetközi és hazai statisztikák, kutatások azt mutatják, hogy a tanulók jelentős részének beszűkülnek a lehetőségei a hagyományosan működő iskolákban. Elveszítik a tanulás motivációit. Sok tanuló marad ki az iskolából, de a tanulmányaikat befejezők jelentős része is egyoldalú, az iskola világán kívül alig használható tudással rendelkezik.

Vizsgálataink tapasztalatai is azt mutatják, hogy a tanárok egy része csak hagyományos, tradicionális módszereket alkalmaz, sok a frontális osztálymunka. Nem ismerik és nem használják azokat a módszereket, technikákat, amelyek a tanulás motiválásának és szervezésének szolgálatában állnak (szövegalkotás, kooperatív technika, projekt módszer, vita). Mindezek a tanulók önálló tanulását, gondolkodási képességeik fejlesztését teszik lehetővé.

Kérdés, hogy a módszertani repertoár milyen összefüggésben értelmezhető, a belső tudást segítik-e, s ha igen, akkor a tudás, a személyes tudás, a tudás változásai, a tanulás kérdése képezi-e a módszerek értelmezését, azok megválasztását. Ma stratégiai kérdésként fogalmazódik meg a kompetenciák fejlesztése, valamint az élethosszig tartó tanulásra történő előkészítés.

A kulcskompetenciák egyik fontos jellemzője, hogy komplex tudást jelenítenek meg, amit jól szervezett, témaspecifikus szakértelemre, alapkészségekre lehet építeni. Jelentős az általános problémamegoldó képesség, kritikai gondolkodás képessége, szabályok értelmezésének, használatának kompetenciái, a felelősség, az erkölcsiség.

Alapelv: a tanulási folyamatszervezésben kell érvényesíteni a kompetenciák kialakítását, működését, s mindegyik kompetencia igényli a kritikai gondolkodás fejlődését. A NAT követelményei közül kiemelhetjük: középpontban az önálló ismeretszerzés, véleményalkotás, véleményformálás, az érvek kifejtése, értelmezésének, megvédésének képességei állnak. A tanulás számos összetevője tanítható. Fontos az egyénre szabott tanulási módszerek, az értő olvasás fejlesztése, az emlékezet erősítése, célszerű rögzítési módszerek kialakítása, a gondolkodási kultúra művelése, az önnevelés igényének és szokásainak kibontakoztatása. Az alkalmazható tudás gyarapítása, a problémamegoldó gondolkodás fejlesztése, a tanulás tanulása, az önálló tájékozódás is hozzájárul az alapműveltség továbbképzéséhez.

A természettudományok oktatása alkalmas arra, hogy fejlessze a tapasztalatból kiinduló önálló ismeretszerzést, ismertesse a problémamegoldás örömét. Egyre nagyobb szerepet kap az elemző gondolkodás fejlesztése, az igazolások keresése, egyszerűbb következtetések önálló megfogalmazása. A tanulási folyamatnak a jellemzője a folyamatos absztrahálás mellett a gyakori konkretizálás. Másrészt feladat a kognitív képességek tevékenységekben való alakítása, a logikai eljárások alkalmazása. Nyitott tantervi szemléletnek megfelelően tevékenykedjünk, ahol tágabb teret biztosítunk a felfedezve tanulásnak, a kooperációk, a kognitív kompetencia megvalósításának.

A pedagógus szerepe, felelőssége az, hogy ne csak a tantárgyak tanítására, hanem a tanulás segítésére, fejlesztésére is koncentráljon, hogy teret adjon, feltételeket teremtsen az aktív, önálló és együttműködő tanulás fejlesztéséhez, a felhasználható tudás megvalósításához. A

tanulóknak kritikai gondolkodókká válása nem történik automatikusan. A tanulóknak tapasztalatokat kell szerezniük arról, mit jelent az információval való találkozás, hogyan dolgozzák fel, és miként alakítsanak ki belőle a maguk számára is használható információkat. A kritikai elemzés és az elemző folyamat újragondolásának szisztematikus útját kell bejárniuk. Olyan folyamatot, mely nemcsak iskoláskorukban vezeti őket, hanem későbbi életükben is megadja számukra a kritikai gondolkodás elméleti keretét. Ahhoz, hogy ez az osztályteremben megtörténjen, a tanévnek a gondolkodás és a tanulás rendszerszemléletű, ugyanakkor magától értetődő keretét kell biztosítani. A rendszerszerűség azért fontos, mert így a tanulók képesek megérteni és következetesen alkalmazni a folyamatot.

A tanulók gondolkodásának fejlesztésében jelentős szerepük van a kérdéseknek is. Funkciói: gondolkodásra készíti a tanulót, kiváltja az érdeklődést és a kíváncsiságot; előhívja a gondolatokat, érzéseket, tapasztalatokat; összpontosítja a figyelmet, vitát gerjeszt. Ugyanakkor ellenőrzi az ismereteket, ellenőrzi a megértést, ismétli a tanultakat, rátapint a nehézségekre, átköti az ismereteket az új anyaghoz. Mindez az alacsonyabb szintű és magasabb szintű gondolkodás jellemzőit érzékelteti. Specifikus a kritikai gondolkodás abból a szempontból, hogy milyen korcsoportban, milyen mértékben lehet megvalósítani, mely szintén a tanár egyéni munkáján múlik. A tanártól a kritikai elem mindenképpen többletmunkát igényel, ám saját fejlődését is előmozdítja.

A tanulók jelentős része megtanulja a tananyagot, de képtelenek azt bármilyen értelmes módon felhasználni. A kognitív pszichológiai kutatások eredményeinek felhasználásával sokat lehetne ezen a helyzeten javítani. Elsősorban a megértéssel, képességfejlesztéssel kapcsolatos eredményeknek az alkalmazására lenne szükség. A matematika a világ időtálló modelljét tanítja, a földrajz jelen időben van, a fizika a jövő időben. Ez az, ami miatt a természettudomány lényeges a mai világban élő tanuló számára.

A gondolkodás fejlesztése lépésről lépésre történik, de van egy sor osztálytermi feltétele. A gondolkodás ösztönzése érdekében a tanévnek időt és lehetőséget kell biztosítani a gondolkodás élményéhez, igazolnia kell a tanulónak a találgatást; el kell fogadni az első gondolatokat, véleményeket, segíteni kell a tanulókat az oktatási folyamatban való részvételre, értékelni kell a gondolkodás eredményét. Fejleszteni kell a tanulók önbizalmát, meg kell hallgatni az eltérő véleményeket is, készen állni a véleményalkotásra vagy annak felfüggesztésére.

Igaznak véljük azt a tételt: „tanulni és nem gondolkodni hiábavaló fáradtság, gondolkodni és nem tanulni pedig veszedelem”. (Konfuciusz)

IRODALOM

- Bende József: A kooperatív technika szocializációs sikerei. Új Pedagógiai Szemle 2002/9-10.
Csapó Benő: Az iskolai tudás. Osiris Kiadó. Bp. 1998.
Falus Iván: Didaktika. Bp. 1998.
Fisher, R.: Tanítsuk a gyereket gondolkodni játékkal. Műszaki Könyvkiadó Bp. 1999.
Gordon Györi János: A gondolkodás tanításának és tanulásának kérdései. Iskolakultúra 2001/2.

ZSIGMOND ISTVÁN

tanár

Eszterházy Károly Főiskola

Neveléstudományi Tanszék

Eger

Roma gyermekek a tv előtt

Ember- és társadalomismeret szakosként is foglalkoztatott a média hatásrendszere, különösen a televízióé a gyermekekre, fiatalokra. Nem nehéz érzékelni a rendkívül jelentős változást a mi gyermekkorunk és jelenünk között. A változásoknak sok-sok oka lehet, de minden bizonnyal fő előidézői maguk a médiumok.

Az első diplomám pedagógia szakon az egri Eszterházy Károly Főiskolán szereztem. Ott hallgattam először előadásokat a médiapedagógiáról is. Számos vizsgálati, kutatási eredményről véleményeket formálhattunk, vitatkozhattunk, levonhattunk következtetéseket. A neveléstudomány művelői mutattak rá előadásaikban a média áldásos és kétarcú voltára, amit valamennyien gyermekek és felnőttek egyaránt érzékelhetünk, ha figyelmesek vagyunk.

Korábban nem foglalkoztam a médiával összefüggő témákkal, de rájöttem arra is, hogy a kisebbségben élők, a roma gyermekek médiumokkal való kapcsolata is figyelmet érdemel. Különösen érdekelt a televízió és a gyermek kapcsolata a roma világban.

A roma gyermekek és a média kapcsolatát kérdőíves vizsgálatra, interjúkra és megfigyelésre alapozva szerettem volna következtetésekre jutni.

Sajnos e sajátos téma szakirodalmá meg lehetőségen szerény, jóllehet érdemes lenne a téma kutatása arra, hogy a roma gyermekekkel kapcsolatban választ kapjunk azokra a kérdésekre, amelyek a többségben élők és a kisebbségek gyermeki személyiségalakulása közötti különbségekről szólnak. E téma jelenünkben talán sokkal inkább érdekes mint korábban. A Központi Statisztikai Hivatal 2001-es népszámlálás alapján 205 720 fő vallotta magát romának, illetve valamilyen romacsoporthoz tartozónak. Ez a számadat már akkor vitatható volt, ma pedig elfogadhatatlan. Az egyik médiumtól 2010-ben nyert információ szerint 19 éves korosztályig több hazánkban a roma, mint a nem roma gyermek, fiatal.

Az integrációs törekvések a politikai változással minden bizonnyal hatékonyabbak lesznek, de annak megvalósulása függ a 6-700 000-es roma népességtől, a roma értelmiségtől, a roma szülőktől, nem utolsósorban a többségek előítéletes szemléletének megváltozásától és végezetül a médiától is.

Hogyan vélekednek a roma gyermekek a médiumokról? Milyen hatása van rájuk a televízióknak? Ez esetben e kérdésekre kerestem a válaszokat. Személyes tapasztalataimat. Sajószentpéteren interjúk, beszélgetések alapján szereztem, majd egy B-A-Z megyei községi iskolát kerestem fel kérdőíves vizsgálattal, ahol sok a roma tanuló. Kérdéseim, interjúim, beszélgetéseim, kérdőíveim általában megegyeztek. A válaszokból igyekeztem konzekvenciákat levonni.

Az első észrevételem, hogy a nehéz életkörülmények között élő roma családok is rendelkeznek televíziókészülékkel. Újságot nem olvasnak, rádiót nem hallgatnak, de a televíziót nézik. Számukra az a legfőbb információforrás. A roma gyerekek viszont a televíziót leginkább szórakoztatásuk eszközének tekintik.

Nézzük a kérdésekre adott válaszokat:

A legkedvesebb tévéműsorok szinte megegyeznek. Cobra 11, Showder Klub, Vacsoracsata, Barátok közt, New York-i helyszínelők, Proszalinda, A vadnyugat, Második esély, Rubi az elbűvölő szörnyeteg, Csacska angyal, Te vagy az életem, Jóban-rosszban, Rocktábor, Va-

rázzlók, Az ördögi kör, A bosszú álarca, focimeccs, karatés filmek stb. Jellemző, hogy számosan úgy válaszoltak, hogy nekik nincs legkedvesebb tévéműsoruk.

A következő kérdésem arra kereste a válaszokat, hogy hét közben és a hét végén naponta hány órát nézik a televíziót a gyermekek. Ez esetben a válaszok eltérők, jóllehet az önbevallások nem mindig valóságok. A hétközi tévézés napi 2-3 órára, a hétvégi 7-8 órát is meghaladhatja. Van, aki a hétvégén az egész napját képernyő előtt tölti. Úgy fogalmaz, hogy a napi 24 órából 12 órát.

A Ki a kedvence a televízióban? kérdésre nagyon sok válaszadó Sebestyén Balázst nevezte meg. A kedvencek között szerepel még Gabriella, Szonja, Hector, Rubi, Barbara, Pandora, Ronald Ingo, Ronaldo...

Érdekelt az is, hogy a gyermekek szoktak-e beszélgetni a televízióban látottakról, hallottakról. A válaszok egy része nemleges, de az is érdekes, hogy az iskolában a tanáraikkal egyáltalán nem beszélgetnek televíziós témákról, a szülőkkel viszont nincs mit beszélgetni. A barátokkal legfeljebb a jó filmeket „rágják át”.

Van-e példaképük, ha van, tévéből nyerik-e azt, szolt a következő kérdés, és erre a válaszok egy része igen volt. A lányok általában a szappanoperák szereplőiből választanak, a fiúk a krimik hőseit választják, ha egyáltalán választanak. A válasz nagyobb része azonban nemleges. Többen vélekedtek úgy, hogy még nem gondolkodtak azon, hogy szükségük van-e egyáltalán példaképre.

A szülők hogyan vélekednek a televízió műsorairól kérdésre kapott válasz is figyelmet érdemel. Leggyakrabban az RTL és a TV2 csatorna műsorait nézik, leginkább a filmeket szeretik. Nem mindig dicsérik a televíziót, sőt számosan kimondottan elmarasztaló véleményt fogalmaznak meg. Mint mindenütt, ez esetben is vannak érdemben elfogadhatatlan válaszok.

Megállapítható, hogy a lányok főleg a szappanoperák hívei, a fiúknak a krimik a kedvenceik. Érdekes viszont az is, hogy nem kedvelik általában a vetélkedőket, az oktató műsorokat, legfeljebb a természetfilmeket, a vallási műsorokat. („Vallásos vagyok, de nem szeretem a vallásos műsorokat”. „Nem szeretem, mert unalmasak”.)

Az utolsó két kérdés a romasággal kapcsolatos. A cigányzenét többen kedvelik a televízióban, mert ők is cigányok – írják. A Győzike-műsorokról viszont megoszlanak a vélemények. Sokan nem szeretik, mert a romák nem ilyenek, nem veszekednek folyton a családok, nem kastélyban laknak, nem kényeztetik a gyermekeiket, nem így öltöznek stb.

Mások úgy vélekednek, hogy jót lehet rajtuk nevetni, szórakoztatók... Vannak olyan vélemények, amelyek szerint egyáltalán nem való a képernyőre Győzike és a családja. Olyannak ítélik őket, akik pénzért eladják magukat!

Milyen következtetés vonható le a kérdésekre adott válaszok alapján végül:

Nagy eltérés nincs a roma és a nem roma gyermekek tévézési szokásai között. Közel azonos a képernyő „rabságában” töltött idő. A meseműsorok a felső tagozatos gyermekek számára egyáltalán nem vonzóak. A szappanoperák, a krimik, az izgalmas filmek és az érzelmes filmek a kedvencek. Példaképet sokan egyáltalán nem keresnek, de ha igen, úgy fel sem vetődnek példaképnek a szülők, illetve a pedagógusok. A romaság megjelenítése örömdetes, ha a roma kultúráról szól, de Győzikeékkal egyáltalán nem elégedettek, mert a romák nem ilyenek.

Elvárás lenne a televíziókkal kapcsolatban olyan műsorok készítése és sugárzása, ami a sajátos roma kultúrát népszerűsítene, a világhírű cigányzenét még rangosabbá tenné, a sokarcú romaságot, szokásrendszerét mutatná be akár a roma értelmiségiek tenni akarásával összefüggésben. Véleményünk az, hogy ezáltal is csökkenhetne a többségi társadalom előítéletessége a romák iránt.

Danyi
Mellékel
7. sz.

Kérdőív*

1. A televízióban mi a legkedvesebb műsorod?

A Csacskó Angyal, Te vagy az életem című
televíziós műsor, mert nagyon érdekes jelenetek
vannak mindegyik műsorban és nagyon
jól ábrázolja a szereplők azt a pillanatot
amit éppen el kell játszaniuk.

2. Naponta, hét közben, ill. hétvégén hány órát szoktál tévét nézni?

Naponta három órát, szombaton négy órát.

3. Van-e kedvenc televíziós szereplőd?

Focinella Anna, Natalia Genia, Florencia
Bedetti, Borbora Marr, Phoebe Tonline, Flor
Holt,

4. Szoktál-e beszélgetni barátaiddal, szüleiddel vagy tanáraiddal televízió műsorról?

Igen a barátaimmal mindig átvesszük
a filmeket és a tartalmukat.

5. Választottál-e már példaképet, akit szívesen követnél a televíziós szereplők közül?

Natalia Genia a példaképem éppen éppenséggel
nézem az ő filmjeit, szappanoperáit és
hallgatom a híreket róla.

6. Szüleid hogyan vélekednek a televíziós műsorról?

Soká szigorúan nézik meg az esti
műsorokat, mert (tele van) a reklám
szereplőkkel és a reklámokkal.

7. Szereted-e a vetélkedő műsorokat?

Magam nagyon szeretem mert sokat lehet
jelölni.

8. Szereted-e a krimiket?

very, most magnificent workmanship a
highly erect.

9. Szereted-e az oktató műsorokat?

kon onbegripet igen, kon onbegripet nem
ment nem. kultúra és élethetőség nem.

10. Szeretted-e a vallási műsorokat, ha igen miért?

Arise me! and no more sleep.

11. Szoktál-e hallgatni a televízióban cigány zenét?

Ygess n'lia székton halogatni

12. Szóltad-e nézni a Győzike műsort, mi a véleményed róla és a roma családjáról

Agem nélkül szoktunk, de egy kicsit megjósoltuk magunkat néha: félchromatizidok és elolvasók.

* A kérdőív helyesírási hibáit nem javítottuk. (A szerkesztő)

DR. V. RAISZ RÓZSA

főiskolai tanár

Eszterházy Károly Főiskola

Eger

A szünet a reproductív beszédben

1. A szünet (beszédszünet) köznapni értelmezésben és a szakirodalom szerint is a beszéd-folyamat különböző időtartamú megszakítását jelenti, „a beszéd folyamat meghatározott hosszúságú csendes szakasza” (Váradi 1998: 44), Gósy Mária megfogalmazása szerint (2000: 2) a beszéd folyamatban jelentkező szünet olyan kismértékben akaratlagos jelkimaradás, amely néma vagy jellel kitöltött [ez a hezitálás], de független a beszédhang képzésétől. Hozzá teszi a szerző (2000: 10): a hallgatónak éppúgy szüksége van a beszéd feldolgozásában a szünetre, mint a beszélőnek a beszédprodukció során. A szünetek – írja – a beszéd megértésben csökken-tik a tartalmi bizonytalanságot, s lehetővé teszik a biztos követhetőséget, a pontos feldolgozást. Ezt most én teszem hozzá: a megfelelő helyen tartott szünetek.

A szünet tehát a beszéd folyamat (szöveg) értelmi, logikai, sőt érzelmi tagolásának eszköze; a biológiai funkcionálisan túl kommunikációs funkciót is ellát „a légzési szünet lehetőleg egybeesik a beszéd értelmi egységei közötti határral” (Elekfi–Wacha é. n. 295), tehát függetlenedhet is a biológiai funkciótól (Kassai 1994: 661, 1998: 227). A rossz helyen alkalmazott szünet a szöveg jelentésének eltorzításához vezethet, illetve időleges zavart okozhat a szöveg megértésében. Néhány új (nem a szakirodalomból vett) példa, hivatásos beszélőktől, rádióbeli hírműsorokból: *A pápa Venezuelából □ érkezett püspökök előtt kijelentette* (Kossuth Rádió 2009. február), *Az 1997-ben született □ kiotói megállapodás* (Kossuth Rádió 2009. december); idéző mondatban: *áll a biztos □ állásfoglalásában* (Kossuth Rádió 2010. február); az is zavart okozhat, ha látszólag mellérendelő, halmozott tagokként mondanak nem azonos típusú határozókat: *télen-nyáron, hóban-fagyban, sötétben járnak haza* (Kossuth Rádió 2010. január). Stb.

A szakirodalomból tudjuk, hogy amit a hallgató szünetnek érzékel, az nem mindig „jelkimaradás” (Kassai 1994: 661), illetve „a hangerő teljes hiánya” (Varga 199: 14), más jelenség is a szünet érzetét keltik (Váradi 1988: 55): a hangzónyúlás, a hasonulások elmaradása, hangsúly kitétele, illetve ezek kombinációi. (Erről még: Kassai–Fagyal 1996: 210). A jelen írásomban nem teszek ezek közt különbséget, illetve szünetként tárgyalok mindent, amit a hallgató annak érzékel.

2. A szünetnek különféle típusairól szokás beszélni. Deme László (1962: 518) a következő részt előkészítő előszünetről, a következő részt elválasztó utószünetről és szünetpárról ír; Sallai János és Szende Tamás (1975: 20) vitatja az utószünet létét („az csak hallgatás”); Vértes O. András azonban elismeri az utószünet elnevezés jogosságát, főként emfatikus funkcióban, a beszéd erős érzelmi töltésű részei után (Vértes 1987: 124).

Elekfi László–Wacha Imre kézikönyve (é. n. 295) megkülönbözteti a fiziológiai szünetet a tagoló szünettől – természetesen az a helyes, ha a fiziológiai szünetet használja a beszélő szöveg tagolására –, tagoló szünet lehet szószünet (például diktáláskor), a mondat tagolása, figyelemfelkeltő szünet stb. Ennek, a figyelemfelkeltő szünetnek a léte is mutatja, hogy a szünet helyét csak komplex módon, grammatikai, szemantikai, pragmatikai tényezők figyelembevételével lehet megítélni, mivel szabályok nem lehetségesek. – A kézikönyv tárgyalja továbbá az és kötőszó előtti szünet kérdéseit szintagmaszinten, a tagmondatok szintjén – hozzáteszem,

hogy az és nagyobb szövegegységeket is kapcsolhat, s akkor más megítélés alá esik az előtte tartandó szünet.

A szünet kapcsán merül fel a nyitott junktúra jelensége (Varga 1993: 43), ez két szomszédos hang közötti átmenet megszakadása; a hallgató rossz helyen tartott szünetként is érzékelheti. Varga László példája (uo.): *magyarok az úrben – magyarok a zűrben*. Komikus hatást kelthet, esetleg félreértést is okozhat a jelenség.

A szünettartással kapcsolatban léteznek szabályok, de nyelvi babonák, leegyszerűsített álszabályok is (Wacha 2006: 36). Kötött szövegek reprodukív megszólaltatása nem jelentheti az írásjelek mechanikus figyelembe vételét, mely szerint például vesszőnél szünetet tartunk, pontnál szünetet tartunk, a gondolatjelpár egyben szünetpárt is jelent stb. A részsabályokat sem szabad mereven alkalmazni. Ilyeneket Tompa József fogalmazott meg (1962: 261) a jelzőkkel kapcsolatban, már akkor is megengedő módon: a jelzett szó a jelzőt rendesen nagyobb beszédszünet nélkül követi, az értelmezőt kisebb-nagyobb beszédszünet vezet be, ezek Károly Sándor szerint (1962: 295) külön hangsúlyuk révén külön hangszakaszba kerülnek, így általában szünet van közöttük és az értelmezett tag között; ugyanő állapítja meg, hogy ha önállósággal rendelkező beszédszakaszként áll az értelmező, utána is szünetet tarthatunk (uo. 310–313); nem tartunk viszont szünetet az értelmezett és az értelmező között, ha az értelmező visszaható névmás (*a park maga*), általános névmás (*a vagonokat mindet*), kérdő névmás (*kalapot milyen*) stb. Ezek már finom részsabályok, s helyesírási következményük is van. Farkas Vilmos szerint (1962: 317, 319, 333) a fő- és mellékmondatot általában beszédszünet választja el, a megszakított és közbevetett tagmondatot szintén. A párhuzamos többtagú mondatrészek kapcsolatát szünet és intonáció is jelölheti.

Mint látjuk, ezek nem merev, iskolás szabályok, éppen azért idéztem őket, mert megfogalmazásuk olyan, hogy nem értelmezhetők kötelező érvényűnek. Ne is egyszerűsítsük őket álszabályokká, nyelvi babonákká.

A szünet tehát írott szöveg hangosításakor nem az írásjelek pusztá érzékeltetése, nem is esik egybe szükségszerűen az írásjelekkel való tagolással, hanem „a szöveg belső összefüggéseiben rejlő szükségszerűség. Általa válik egy megnyilatkozás felfoghatóvá, megérthetővé” (Andó–Forgó 1996: 132).

3. A hangzó beszéd leggyakoribb és természetes formája a spontán megfogalmazású, beszélgetésként minősíthető megszólalás, ilyenkor a szövegalkotás és a szöveg megszólaltatása, hangoztatása „egy időben zajlik le, legfeljebb néhány másodpercnyi fáziskéséssel” (Wacha 2006: 35), ilyenkor elkerülhetetlenek a gondolkodási, tétovázási szünetek, vagy éppen elhagyja a beszélő az értelmileg indokolt szünetet a gyors gondolkodás és gyors közlési szándék következtében. Az előadást – még ha szabad előadásnak látszik is – felkészülés előzi meg, tehát félreprodukív beszéd, nem leírt, megtanult vagy felolvasott szöveg. Ebben is lehetnek tehát tétovázási, gondolkodási szünetek.

A reprodukív vagy interpretatív beszéd előre megalkotott szövegnek szó szerinti elmondása vagy felolvasása. Ilyenkor általában szükségtelen a gondolkodási-töprengési szünet imitálása, minthogy a szöveg kész produkció, az előadása reprodukció, a gondolatokat tolmácsolja, megérteti, nem megalkotja a szövegmondó. Ettől különbözik a reprodukív beszédnek művészi változata, a színészi, előadóművészi beszéd, ez más követelményeket kíván meg, mint a nem művészi eszközökkel dolgozó értő-értető előadás.

4. A következőkben a reprodukív beszéd szünettartással kapcsolatos kérdéseiről szólnunk.

A szöveget megszólaltatónak a szövegegész felől kell kiindulnia; a helytelen tagolás mind az egész, mind a részleteket illetően helytelen értelmezésből eredhet. Szünettel, emelt hang- és ritmusváltással elkülönítjük egymástól a szöveg makroegységeit (a bevezető, tárgyaló, befejező részt; a tárgyaláson belül az előkészítő és kifejtő részt (Wacha 1991: 93). A

szövegegész szempontjából fontos, és a fentieknél nagyobb figyelmet kíván „a távolra szakadt részeknek akusztikus összekapcsolása” (Wacha 1992: 71). Ez is szünettel, hangváltással, tempóváltással oldható meg. Valójában anaforikus utalásról, visszautalásról, visszakapcsolásról van szó. A szövegegységek összefüggésének és tagolódásának helyes értelmezése a legfontosabb, egyben a legnehezebb a szöveg reprodukzív megszólaltatásában.

A szöveg mikroegységei, a mondatok, illetve az összetett mondatok mondategységei (tagmondatai) között sem lehet mechanikusan szünetet beiktatni. Általában igaz az, hogy a mondatvéget jelölő írásjel láttán az élettani funkciójú szünet beiktatható, azaz a levegővétél és az értelmi tagolás egybeesik ilyenkor, de figyelembe kell venni a szöveg grammatikai és logikai szerkezetét. A tömbösödés Deme László által bevezetett fogalma a tagmondatok, mondategységek, nagyobb egységek szintjén egyaránt érvényesül, azaz az egy tömbbe tartozó egységeket (még ha grammatikailag lezártak is) nem szétdarabolni, hanem összekapcsolni kell, a tömbhatárokat viszont az értelmi tagolás érdekében szünettel kell érzékeltetni.

Lássunk erre egy példát a többszörösen összetett mondat szintjén; Mikszáth Kálmán A költő utolsó karácsonya című elbeszéléséből:

¹A ragyogó siker nem melegítette már a lassan dobogó szívet, / ²csak égette; / ³a dörgő tapsvihar nem emelte már föl a megtört testet, / ⁴csak összébb hajlította, / ⁵teher volt már neki; / ⁶a nemzet koszorújának csak színét látta, / ⁷illatát nem élvezhette.

Hét mondategységből álló többszörösen összetett mondat, a mondategységek három tömbbe rendezőknek (az írott formában itt pontosvessző jelzi a tömbhatárokat): az 1–2., a 3–4–5., a 6–7. alkot egy-egy tartalmi egységet. Ez a tömbösödés jól felismerhető, de mégsem mereven érvényesülő parallelisztikus szerkezeti formává áll össze (a 2. tömb három tagmondatból áll, s tulajdonképpen a 3–4. tagmondat egy altömb, a kettőhöz mint egységhez kapcsolódik magyarázó módon az 5. tagmondat). A tömbök határán szünetet tartunk, de a harmadik tömb két tagmondata is elválasztható szünettel: a *színét látta, illatát* nem élvezhette ellentétét megkívánja a tagolást. Helytelen és szükségtelen volna azonban minden tagmondat határán iskolás módon beszédsszünetet beiktatni.

5. Az ELTE Fonetikai Tanszékének munkatársai utólag elemezni szokták a pedagógusjelöltek Kazinczy-versenyének produkcióit, s közltek eredményeiket az EFF sorozatában. Két évi anyagukból idézek a következőkben (Bolla–Földi 1998; Forgó–Markó–Mártonffi 1998; Markó 2000; Földi 2000). Eszerint 1998-ban a kötelező szöveget előadó 49 versenyző közül 33-an követtek el szünethasználati hibát, a szabadon választott szövegekben 23-nak volt helytelen megoldása. 2000-ben Markó Alexandra (2000: 41) 54 versenyző közül 25-nek a szünet-tartását hibáztatta, s így foglalta össze elemzése tanulságait: „A szünetek használata s az ehhez kötődő szövegtagolás volt talán a leggyakoribb hibaforrás ezen az országos döntőn. Igen gyakori volt a hosszú szünetekkel szétszabdalt szövegmondás, főleg a mondatahatárokat, de néha a tagmondatok határát is pontosan rekonstruálni lehet a hosszú, funkciótlan szünetektől [...]. Gyakran feleslegesen alkalmaztak a versenyzők mellérendelő viszonyban álló szavak között, kötőszók előtt és/vagy után, felsorolások tagjai között.” Magam is hasonló eredményre jutottam egy korábbi 1996-ban felvett, versenyanyag vizsgálata során (V. Raisz 2000: 343–356).

Megállapítják az elemzők továbbá, hogy a túlzott szünethasználat miatt a hallgató könnyen elveszti a fonalat, a modoros hatásszünetek gyakoriak, főleg a spontán beszéd imitálása hezitációs szünetekkel.

6. Módomban volt hangfelvételtől meghallgatni a 2008-ban lezajlott verseny kötelező szövegeken megszólaltatásából tizenkét versenyző produkcióját. Szabó Katalin Kommunikáció felső fokon című írásának részletét olvasták fel. Arról nem szölok, hogy a szöveg által megengedettnél csaknem mindnyájan emeltebb hangvétellel szólaltak meg, azaz nem találták el a megfelelő stíluszintet. Lássunk azonban a beszédsszünettel kapcsolatos megfigyelésekből néhányat, ezek többeknél előforduló nem adekvát, hanem formális megoldások.

Megjegyzéseim ezúttal a mondat-, illetve a szintagmaszintet érintik. Többeknél előfordul az alanyi rész (tömb) után az állítmányi tömb (rész) előtt indokolatlan szünet tartása: *ezek a betegek □ hetente több mint 38 órát töltenek az internettel – e megszállott internetezők □ lassabban haladnak előre – egy kutató □ 396 amerikai internetfüggő szenvedélybeteget vizsgált – az ok □ figyelemre méltó stb.* Az alany után tartott szünet itt együtt jár az alanyak emelkedő dallamívvel való megszólaltatásával. Jellemző, ugyancsak szükségtelen a szintagmatagok közötti indokolatlan szünetek megjelenése: *lassabban haladnak előre □ a cégeknél □ a karrierlétrán – Mindazonáltal □ a Shakespeare-összest □ jobb egy kényelmes karosszékből [olvasni] – görnyedni □ a képernyő előtt stb.*; halmozott tagok közötti fölösleges szünet: *gyorsabban, □ olcsóbban, □ vagy könnyebben stb.*

Mivel a szöveget írott formában nem ismerem, a mondatok elhatárolásáról nem nyilatkozom; a tagmondat azonban grammatikai kategória, így egyértelműen felismerhető. Mechanikus megoldások e téren is előfordulnak: minden tagmondat határán szünet beiktatása: *ne töltsük időnket a hálón található szerencsejátékokkal, □ mert mindkét tevékenység szenvedéllyé válhat, □ s majdnem ugyanolyan lelki betegséghez vezethet, □ mint a játékszenvedély... stb.* Ez a szünettartás ugyancsak együtt jár a megszólaltatásban a tagmondatok végén a dallamív emelkedésével, így a szünetet még a hanglejtésforma is kiemeli.

7. A következőkben egy olyan szövegről szólok, amely a Fonetikai Tanséktól kapott CD-lemezen található anyagban egy versenyzőnek szabadon választott szövege volt. Nem a hangfelvételt kívánom elemezni, inkább csak problémákat vetek fel, lehetséges, de nem kötelező megoldásokat; tudva, hogy a szövegeknek – különösen a művészi vagy ahhoz közel álló szövegeknek – nincs egyetlen helyes megszólaltatásuk.

Az előzetes felkészüléshez hozzá tartozik a szöveg alapos megismerése, a szövegfajta, a műfaj, a stíluszint megállapítása. Márai Sándor Olvasni című szövege a szerzőnek Ég és föld című kötetéből való. Több ilyen, kísprózát tartalmazó kötete is ismeretes, a fentén kívül a Fűves könyv és A négy évszak. Az Olvasni című szöveg az Ég és föld kötetnek Ars poetica című ciklusában található, a szerzőnek az irodalomhoz való viszonyát ismerjük meg belőle, s egyben az olvasónak-hallgatónak is tanácsot ad, lehet követni, s lehet vitatkozni vele. Bölcsességet, életigazságot fejez ki, „próza epigramma”. Stíluszintje szerint választékos, értéktelítő, egyedi-egyéni. Ennek megfelelően lehet megszólaltatni.

A tagolását illetően: makroegységeket nemigen különített el a szerző; mezoegységei a bekezdések és azokon belül is tömbök. A bekezdésekre tagolás orientálja a megszólaltatót a szünetek tartásában, bár nem kötelező minden tekintetben a szerzőt követni: az első és a második bekezdés például nem jelent témaváltást.

A többi bekezdés új gondolati egységet hoz. Az első és a második bekezdés témája az újraolvasás; ennek felvetése az első, kifejtése a 2. bekezdés, ez több oldalról is megvilágítja, miért is jó az újraolvasás. A 3. bekezdés a rendszeres olvasásról és a könyv kiválasztásáról szól, ez tehát két részmát is magában foglal; a 4. bekezdés: az én tulajdonom legyen a könyv – kívánja az író.

Részletes elemzés helyett következék néhány figyelemfelkeltő megjegyzés.

A szöveg megszólaltatójának tiszteletben kell tartani a bekezdésekre tagolást, ahogy az írója kívánta, bár – mint a fenti vázlatos tagolás mutatja – az sem lehet teljesen mechanikus. A változatos írásjelhasználatot sem lehet szolgáian követni. Úgy gondolom, hogy például a *nekünk, személyesen* határozókat átölelő gondolatjelpár nem a közbevetést jelzi, inkább a tartalmi kiemelés szolgálja. Ugyanebben a mondatban a pontosvessző szintén nem a nagyobb elkülönítést, inkább a következő tag nagyobb hangsúlyát kívánja meg. Beszédszünettel jelölhetjük azonban a tömbösödést, a tömbök határát. Ez – elgondolásom szerint – a következő szövegben:

Olvasni

1. A)

B)

Nem elég olvasni. Újraolvasni – az összes tanácsadók szerint – fontosabb.

2. A)

S nemcsak a könyvet kell újraolvasni, melynek emléke halványodik, vagy melyet első olvasásra nem értettünk meg tökéletesen: a mondatot is újra kell olvasni, a főnevet, igét és jelzőt, mely végzetesen meghatároz a könyvben vala-

B)

C)

D)

mit. Mit akar egy könyv? Megértetni magát. De az ilyesmi lassan megy, majd-

E)

nem olyan lassan és bonyolultan, mint az életben. Házastársaknak néha évtizedekre van szükségük, míg egyik végül meg tudja értetni magát a másik-

F)

kal. A könyvek is ilyen nehézkes ismerősök.

3. A)

Nem elég katalógus, divat vagy hagyomány szerint olvasni; ösztön szerint kell megkeresni a könyvet, mely – nekünk, személyesen – mondhat valamit.

B)

Rendszeresen kell olvasni, úgy, ahogy alszik, étkezik, ahogy szeret és lélegzik

C)

az ember. A könyvek, mint az emberek, csak akkor adják ide titkukat, bizalmukat, ha te is átadod magad nekik.

4. A)

Nem szeretek másféle könyvet olvasni, csak olyat, mely az én tulajdonom.

B)

C)

Nem elég a gondolatot, ismeretet birtokolni, melyet a könyv tartalmaz. Legyen enyém – feltétlenül, mint ahogy a szeretőt akarják – a könyv is, a gondolat földi porhüvelye.

(A szögletes zárójelbe tett kötőszók a valószínű logikai összefüggést jelölik, a zárójel nélküli kötőszók pedig szerepelnek a szövegben:)

<1. {A[hanem]B}–2. {A–(B–CDeD)–(E–F)}>–<3. {A–B}[ugyanis]{C}>–<4.

{A[ugyanis]B[hanem]C}>

Eszerint a szöveg három nagy tömbből, azokon belül altömbökből áll.

Mint az ábrázolás mutatja, a bekezdésen belül is lehetséges témaváltás, az új tömb (új közlésegység) megjelenése szünettel jelölhető.

Szóltam már arról, hogy a gondolatjelpár ebben a szövegben nem mindenütt közbevetést jelez, vannak azonban közbevetések, s ezek megoldása nem könnyű feladat a megszólaltatónak. Ilyen az utolsó mondat, mely szövegzáró is egyben, ez még kényesebbé teszi az előadását. Jó példa arra, hogy a beszédszünetnek rendszerint hangsúly- és hangmagasságbeli váltással is kombinálnia kell.

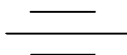
A második bekezdés *Házastársak* kezdetű mondata (bár nem jelzi írásjel) szintén közbeékelte részlet, így szünettel, hangmagasságváltással jelezhetjük elhatárolódását, sajátos logikai kapcsolódását. (A szövegbeli „humán” hasonlat és utalás mutatja, hogy Márai számára a könyv és az élet alig választható el.)

A mondatokon és tagmondatokon belül fontos, hogy se a kötőszók, se a vesszők ne legyenek az előadó számára automatikusan szünetjelző elemek. *Nem elég katalógus, divat vagy hagyomány szerint olvasni...* – itt bizony nem tarthatjuk a *vagy* kötőszót szünetjelölőnek. A halmazáson belül a vonatkozó névmási kötőszó (ahogy) megismétlése talán a fokozás jele: itt tehát indokolt a szünet beiktatása: *úgy, ahogy alszik, étkezik, □ ahogy szeret és lélegzik az ember.*

8. A fenti vázlatos megjegyzések egy megszólaltatható szövegről szintén nem előírásként fogadandók el, csak egyéni értelmezési lehetőségként. Ismétlem: egyetlen helyes megoldás nem létezik, főként a művészi szövegek minősíthető textusokra nézve.

IRODALOM

- Andó Éva–Forgó Zoltán 1996. Az 1995. évi országos döntő kötelező szövegének elemző bemutatása. EFF 18.
Bolla Kálmán–Földi Éva 1998. Az országos döntő kötelező szövegének előadásáról. EFF. 24.
Deme László 1962. A szünet fogalma, funkciói és fajtái. A MMNyR. II. Akadémiai Kiadó. Bp.
Elekfi László–Wacha Imre [é. n.] Az értelmes beszéd hangzása. Szemimpex Kiadó. Bp.
Farkas Vilmos 1962. A többtagú (halmozott) mondatrészek. A MMNyR. II. Akadémiai Kiadó. Bp.
Gósy Mária 2000. A beszédszünetek kettős funkciója. Beszédkutatás. Szerk. Gósy Mária. Bp.
Forgó Zoltán–Markó Alexandra–Mártonffy Attila 1998. A szabadon választott szövegek. EFF. 24.
Földi Éva 2000. Szerző – szöveg – befogadó. EFF. 28.
Károly Sándor 1962. Az értelmező jelző. A MMNyR. II. Akadémiai Kiadó. Bp.
Kassai Ilona–Fagyal Zsuzsa 1996. Hogyan észlelik a magyar beszéd szüneteit a francia anyanyelvű hallgatók? Nyr. 120. évf.
Kassai Ilona 1998. Fonetika. Nemzeti Tankönyvkiadó. Bp.
Markó Alexandra 2000. A szegedi országos döntő szabadon választott szövegeinek előadásáról. EFF. 28.
V. Raisz Rózsa 2000. Beszédszünet – okkal és megokolatlanul. Vox humana. Bolla Kálmán professzor hetvenedik születésnapjára. Szerk. Földi Éva és Gadányi Károly. Bp.
Sallai János–Szende Tamás 1975. A szünet mint funkció. MNyTK. 143.
Tompai József 1962. A jelző. A MMNyR. II.
Váradi Tamás 1988. A beszédszünet szubjektív és objektív regisztrálásának összevetéséről. Beszélt nyelvi tanulmányok. Szerk. Kontra Miklós.
Varga László 1993. A magyar beszéddallamok fonológiai, szemantikai és szintaktikai vonatkozásai. Akadémiai Kiadó. Bp. Nyelvtudományi Értekezések. 135. sz.
Vértés O. András 1987. Bevezetés a magyar hangstilisztikába. Akadémiai Kiadó. Bp. Nyelvtudományi Értekezések. 124. sz.
Wacha Imre 1991. Tartalom, szöveg, szándék és hangzásforma harmóniája. EFF. 5.
Wacha Imre 2006. Adalékok a kiejtési kézikönyv történetéhez. II. egri kiejtési konferencia. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis. Red. Árpád Zimányi

VASVÁRI ZOLTÁN

középiskolai tanár

Bókay János Humán Kéttannyelvű Szakközépiskola,

Szakiskola és Gimnázium

Budapest

Az irodalom határterületei: érettségi témakör egy lehetséges változata

Ingmar Bergman: *A hetedik pecsét* (Det sjunde inseglet, 1956)

Az új érettségi egyik legizgalmasabb témaköre az *irodalom határterületei*. A témakörbe sorolt témák szinte mindegyike újdonságként jelentkezik korábbi, hagyományos irodalomtánításunkhoz képest, noha az igényes tanárok mindig is megpróbálták becsempészni a szorító

időkeretek közé ezeket az érdekes, a diákok figyelmét könnyen megragadó kérdésköröket. A témakör változatos, sok tantárgyi integrációs lehetőséget biztosító kulturális jelenség megtárgyalására, feldolgozására ad lehetőséget: irodalom és folklór, irodalom és tömegkultúra (*masslore*) kapcsolata; irodalom filmen, televízióban, rádióban, dalszövegekben, a digitális közlésben, a virtuális valóságban; az irodalom iránti tömegigény változása az időben, esztétikai minőség és tömegszükséglet/befogadási készség összefüggései; a szórakoztató irodalom hatásmechanizmusa és vonzereje; tipikus műfajok (pl. útirajz, híres emberek életrajza, detektívregény, kalandregény, képregény, science fiction, erotikus irodalom, dalszöveg, táncdal, szon, vicc, reklámszöveg, blog) jellemzői; mítosz, mese kultusz (pl. *A Gyűrűk Ura*, *Harry Potter*, *Star Trek*); az irodalmi ismeretterjesztés formái, műfajai és lehetőségei.

Jelen írásomban a témakör egy lehetséges változatának kidolgozásához mutatok példát.

Az alábbi feladatlap Ingmar Bergman: *A hetedik pecsét* c. filmjének feldolgozását célozza. Bergman azon rendezők közé tartozik, talán nem túlzás: közöttük a legnagyobb, akiknek filmjeit a forgatókönyv felől is meg lehet közelíteni. Természetesen a film nála is merőben új minőség az irodalmi vázlatból képest, a forgatókönyv vagy filmnovella viszont a maga irodalmi eszközeivel már-már irodalmi értékű előlegezését nyújtja a film bizonyos elemeinek. Némi túlzással azt mondhatnánk, Bergman maga teremti meg azt az irodalmi alanyanyagot, amit más filmrendezők sokszor írótól kölcsönöznek.

A hetedik pecsét, Bergman életművének egyik első, kiemelkedő csúcsteljesítménye különösen alkalmasnak kínálkozik a filmnovella, az irodalmi igényű és színvonalú szöveg alap és a vizuális megvalósítás, végeredmény bonyolult, sokszálú kapcsolatrendszerének vizsgálatára, továbbá az alkotás kultúrtörténeti beágyazottságának, összetett szimbólumrendszerének felfejtésére.

A filmnovella magyarul is olvasható Györfly Miklós szép fordításában (Európa Könyvkiadó, 1979), a film DVD-n megtekinthető (Cinétel).

* * *

„És mikor felnyitotta a hetedik pecsétet,
lőn nagy csendesség a mennyben, mintegy fél óráig.”
(János: Jelenések Könyve 8:1)

FELADATLAP

Ajánlott irodalom a film alapos megértéséhez és a kérdések megválaszolásához:

Bergman, Ingmar

1979/a Színről színre. Forgatókönyvek. Európa Kiadó, Budapest

1979/b *A hetedik pecsét*. Forgatókönyv. In: Színről színre. Európa Kiadó, Budapest, 5-65.

1988 *Laterna magica*. Európa Kiadó, Budapest

Csomós Éva

Nagy filmek: *A hetedik pecsét* (1956).

www.sulinet.hu/tart/cikk/kc/0/20621/1

Györfly Miklós

1976 Ingmar Bergman. Gondolat Kiadó, Budapest

Háló Sándor

13. *A hetedik pecsét és a trombitáló angyalok*. In: Háló Sándor: *Bibliai igemorzsák*.

www.adventista.hu/halosandor/jelenések/13_tema.html

János Apostol

Mennyei Jelenésekről Való Könyve, 8-11.
In: Szent Biblia, Újtestamentum

Kovács András Bálint

2002 A Semmi eltűnése. In: A film szerint a világ. Palatinus Kiadó, Budapest, 92-132.

Máté Apostol

Evangéliuma, 24:30-31, 25:31. In: Szent Biblia, Újtestamentum

Sartre, Jean-Paul

1967 A lét és a semmi. In: Tordai Zádor: Egzisztencia és valóság. Akadémiai Kiadó, Budapest, függelék

1991 Exisztencializmus. Hatágú Síp Kiadó, Budapest

1998 Lét és nemlét. Jósöveg Kiadó, Budapest

Thelma & Louise

Ingmar Bergman: A hetedik pecsét.
www.hok.ajk.elte.hu/juratus20_03/filmsz.htm

Tordai Zádor

1967 Egzisztencia és valóság. Akadémiai Kiadó, Budapest

Treuer Tamás

A hetedik pecsét.
www.filmkultura.iif.hu:8080/articles/essays/pecset.hu.html

Továbbá a film adataihoz és a szereposztáshoz:

www.grandcafe.szeged.hu/filmlist.htm

www.odeon.hu/kat.phtml?id=278

Kérdések és feladatok:

1. Gyűjtse össze Ingmar Bergman legfontosabb életrajzi adatait!

2. Állítsa össze Bergman legfontosabb filmjeinek filmográfiáját (legalább 8-10 filmet)! Mit jelent a filmográfia szakszó (terminus technicus), és minek az analógiájára született?

3. Bergman több filmje is bibliai eredetű címet visel. Gyűjtse össze ezeket külön is! Milyen életrajzi adatok magyarázhatják Bergman vonzódását a Bibliához?

4. Foglalja össze 10-12 mondatban *A hetedik pecsét* történetét (szűzségét).

5. Töltse ki a stáblistát (segítségül használja az ajánlott irodalom megfelelő tételeit)!

rendező:	szereplők
forgatókönyv:	Antonius Block lovag:
producer:	a Halál:
operatőr:	Jöns, a lovag csatlósa:
vágó:	Jof, vándorszínész:
zene:	Mia:
jelmez:	Lisa:
látványterv:	a lovag felesége:
	a lány:

6. Mikor és hol játszódik a történet? Kulcsszavakkal indokolja választát!

7. Milyen irodalomelméleti fogalommal tudná leírni a film üzenetét?

8. Magyarázza meg a következő fogalmakat:

pestis	moralitás
inkvizíció	misztériumjáték
haláltánc	apokalipszis

Hogyan kapcsolódnak ezek a fogalmak a filmhez?

9. Miről szó János apostol *Jelenések könyve*? Olvassa el a Bibliában (különösen a 8-11. szakaszt)! Miért ezt a címet – *A hetedik pecsét* – választotta Bergman a film címéül?

10. Jellemezze a lovag és csatlósa világszemléletét! Milyen viszonyban vannak ezek egymással?

11. Miért kér a lovag haladékokat a Haláltól, holott azt állítja: a lelke felkészült, csak a teste fél?

12. Mi után kutat a lovag? Milyen titkot szeretne megtudni a Haláltól, illetve a Sátántól (a lány máglyára vetése előtti jelenet!)?

13. A lovag visszautasítja csatlósa ajánlatát, hogy mentsék meg a máglyára hurcolt lányt, majd később visszatartja Miát, hogy vizet adjon a haldokló pestisesnek. Azt mondja: ez értelmetlen. Magyarázza a lovag viselkedését!

14. Jöns, a csatlós lefogja a fosztogató hullarabló kezét, meg akarja menteni a máglyára hurcolt leányt, megvédi a kigúnyolt, megalázott színészt. Magyarázza a viselkedését!

15. Mi a szerepe a filmben Jofnak, a vándorszínésznek, illetve az ő látomásainak? Mi a szerepe a patkolókovácsnak, a szerzetesnek és a templomfestőnek? Milyen szimbolikus tartalmú foglalkozások ezek?

16. Mi a szerepe a filmben a három nőnek: Jof feleségének, a fiatal anyának; a máglyára hurcolt lánynak és a lovag feleségének?

17. Értelmezze a lovag és a Halál sakkjátszmáját! Milyen irodalomelméleti fogalommal tudná ezt leírni?

18. Az egzisztencialista filozófia gyökerei a XX. század eleji Oroszországba nyúlnak vissza, később, az I. világháború után Németországban bontakozik ki, majd az 1950-60-as évek Nyu-

gat-Európájában és az USA-ban éli virágkorát. Nézzen utána, mi az egzisztencializmus lényege, legfontosabb tanításai! Kik voltak a legjelentősebb egzisztencialista filozófusok? Az egzisztencializmus az irodalomban is éreztette hatását. Soroljon fel néhány egzisztencialista ihletésű szerzőt és alkotást!

19. Milyen hatással volt az egzisztencializmus Bergmanra és *A hetedik pecsétre*?

20. A film születése idején már fejlett színes technika áll rendelkezésre. Mégis miért fekete-fehér a film?

21. Értelmezze a természeti képek (tengerpart, hullámok, a levegőben szálló magányos sas, kopár domboldalak, vihar előtt, tomboló vihar, vihar utáni csendes napfelkelte, védtelen, apró mókus [a vándorszínészek vezetőjének halála után]) szerepét!

22. Érdekességgént említjük, hogy a magyar néphit is ismeri a halállal sakkozó hős toposzának sajátos változatát. Ez az ördöggel kártyázó hős története, amely népmesékben (A félelemkere-ső, A kísértetborbély, A katona túljár az ördög eszén) és néphit szövegekben is előfordul. Ha van kedve, nézzon ennek is utána! (Irodalom: Dömötör Ákos: *A magyar tündérmesék típusai. Magyar népmesekatalógus 2.* Budapest, 1988).

23. Gyűjtsön olyan irodalmi alkotásokat, amelyekben a sakk fontos szerepet játszik! Segítség-képpen néhány szerző neve: Vladimir Nabokov, Stefan Zweig, Kosztolányi Dezső, Nagy La-jos, Rónay György.

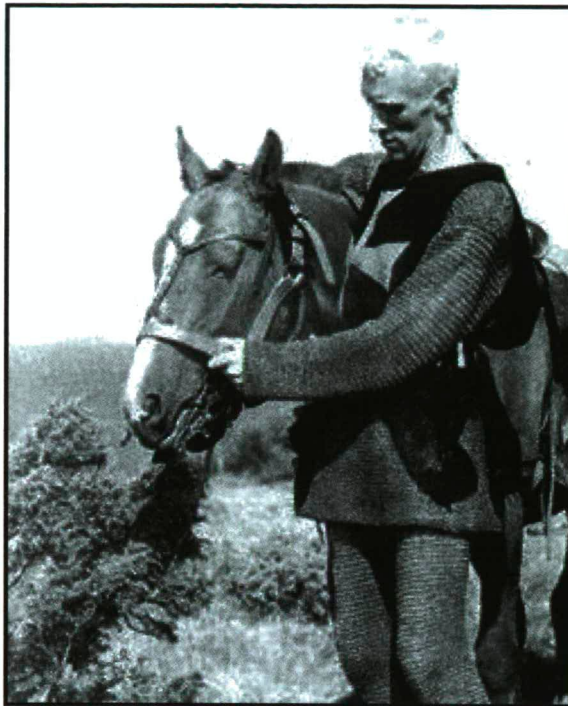
24. Egy XX. századi nagy magyar író is a *Jelenések könyvéből* választott címet regényéhez. A regényből a 1970-es években katartikus hatású film készült. Ki az író és a filmrendező, mi a regény és a film címe?

A feladatlap további részében a film egyes jeleneteihez kapcsolódó kérdéseket adhatunk a tanulóknak. Ezek közül mutatunk be néhányat, pl.:

25. Jellemezze a kép beállítását! Mi olvasható le róla a két szereplő viszonyáról?

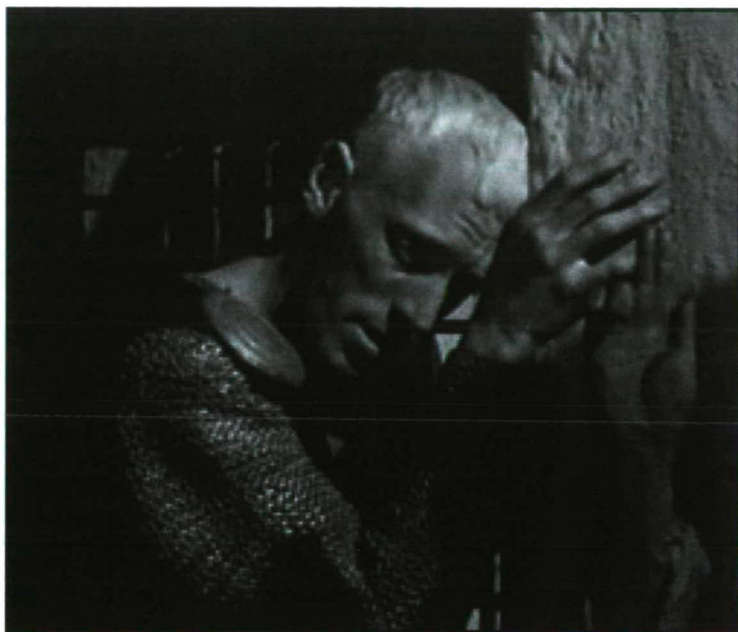
26. Milyen képsíkot (plán) lát? Mit fejez ki a szereplő jelmeze?

27. Mi olvasható le a két szereplő arcáról?

28. Figyelje meg a szereplő arckifejezését, kéz- és testtartását! Mi olvasható le ezekről?

29. Ki a két szereplő? Mit fejez ki a köztük lévő rács? Mi olvasható le a két arcra? A kép komponálásában milyen szerepet játszik a fekete-fehér nyersanyag?

30. Figyelje meg a képen, hogy az előzőhöz szinte azonos beállítás mellett mennyire más hatást ér el a rendező és az operatőr a gyökeresen különböző világítási megoldással! Fogalmazza meg, milyen a kép hangulata!

31. Figyelje meg a jelmezek szerepét! Miért szerepeltet Bergman komédiásokat a filmben? Melyik világhírű irodalmi alkotásban szerepelnek szintén színészek, akiknek hasonló szerepük van, mint Bergman filmjében? Bergman igen finom módon tiszteleg is a nagy drámai előd és műve előtt. Melyik az a filmben elhangzó szó, amelyből erre asszociálhatunk?

32. A film záró képe. Milyen szimbólum értékű motívumokat fedez fel rajta? Milyen hangulatot közvetít a kép?

FÜLEKINÉ JOÓ ANIKÓ

Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola
Debrecen

Rózsa a sivatagban (Zene az idegen nyelvi órán)

Tanulmányom bevezető részében azt szeretném bemutatni, hogy milyen tényezők befolyásolhatják egy idegen nyelv elsajátításának sikerét. A motivációról, mint egy lehetséges tényezőről beszéltek ezután, majd arra keresem a választ, hogy a zene milyen módon biztosíthat motivációt az általános iskolás tanulók számára az idegen nyelv tanulásához.

Gyakorló nyelvtanárként gyakran merül fel bennem a kérdés: miért van az, hogy egyes országokban sikeresebb az idegen nyelv tanítása, mint másokban. Egyes iskolák komolyabb eredményekkel büszkélkedhetnek ezen a területen, mint mások, és egy tanulócsoporthon belül is vannak sikeres tanulók és olyanok, akik kudarcot vallanak. Ha tudnánk a választ a kérdésre, az idegen nyelv tanítása rendkívül könnyű feladat lenne. A kutatási eredmények ugyanakkor azt mutatják, hogy számos olyan tényező van, ami hatást gyakorol az idegen nyelv elsajátításának sikeres vagy sikertelen voltára. Alkalmazott-nyelvészeti és módszertani kutatások eredményeit tanulmányozva a motivációt találtam az egyik ilyen lehetséges tényezőnek.

Az idegen nyelv elsajátításában, mint minden más tanulási folyamatban, külső és belső motivációról beszélhetünk. Véleményem szerint az általános iskolás tanulók esetében még nem jellemző az, hogy azért tanulnak a nyelvet, mert ettől remélnék előremenetelüket vagy boldogulásukat felnőtt életükben. Számukra elsősorban a sikerélmény, a tanár egyénisége, az általa használt módszerek, illetve tananyag biztosíthatják a motiváció kialakulását. A motiváció kialakulásához vezető lehetséges tényezők közül a tananyag megválasztásával kívánok ebben a rövid tanulmányban részletesebben foglalkozni.

Fontosnak érzem, hogy az anyag, amit használok, autentikus legyen, megfeleljen a tanuló életkorának és érdeklődésének. Azt gondolom, hogy a zene, elsősorban a modern pop és rock zene, eleget tesz e kritériumoknak. De mit kezdünk a zenével az idegen nyelvi órán?

Néhány alkalommal bizonyára minden idegen nyelvet tanító tanár használt már zenét az óráján. Ugyanakkor a zene többnyire a jól végzett munka jutalmazásaként vagy kikapcsolódásként jelenik meg. Talán ez az oka annak, hogy bár jó hangulatot teremt, és megnyugtató, pihentető légkört biztosít, sem a tanárok, sem a tanulók nem tartják komoly dolognak. Ez azért nagy kár, mert a zene, tapasztalataim szerint, széleskörű és változatos tevékenység forrása lehet, és biztosíthatja azt a motivációt, amit olyan nehéz megtalálni a tizenévesek számára.

A következőkben Sting Desert Rose című dalának feldolgozásához szeretnék néhány ötletet adni.

1. Here some words from the song:

desert dream veils fire secret
burns fall promise pain

What do you think the song is about?

War Politics Accident Love Nature

2. Find words that are rhyming with the following words.

sand – *hand, band, land, ...*

rain –

fire –

turns –

above –

all –

3. Write in the rhyming words.

Desert Rose (Sting)

I dream of rain

I dream of gardens in the desert sand

I wake in _____

I dream of love as time runs through my _____

I dream of fire

These dreams are tied to a horse that will never tie

And in the flames

Her shadows play in the shape of a man's _____

This desert rose

Each of her veils, a secret promise

This desert flower

No sweet perfume ever tortured me more than this

And she turns

This way she moves in the logic of all my dreams

This fire _____

I realise that nothing's as it seems

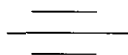
I wake in _____

I dream of love as time runs through my _____

I dream of rain
I gift my gaze to empty skies above
I close my eyes, this rare perfume
Is the sweet intoxication of her _____
Listen to the song and check.

Miután a tanulók érdeklődését felkeltettük, több témakör kibontására van lehetőségünk. Az egyik ilyen témakör a Hideg és forró sivatagok, míg egy másik a Szerelem lehet. Az első témakörön belül a tanulók kutatómunkát végeznek (könyvtár, Internet), és különböző tevékenységeken keresztül – mint például növények és állatok csoportosítása, jellemzése, totó összeállítása, vetélkedő stb. – a sivatagok élővilágával, az ott élő emberek életével és szokásaival ismerkednek meg. A Szerelem témakörben híres történelmi párokról, sztár házaspárokról gyűjtenek információt. Emellett kérdőívet állítanak össze, felmérést végeznek a csoporton belül, jellemzést készítenek az ideáljukról, bemutatkozó levelet írnak, és arról vitatkoznak, hogy mit jelent a szerelem.

Összegzőként azt mondhatom, hogy tapasztalataim szerint érdemes a zenével foglalkozni az idegen nyelvi órán, mert felkelti a tanulók érdeklődését, és biztosítja az idegen nyelv elsajátításához szükséges motivációt. A zene és a zene kapcsán felmerülő egy-egy témakör lehetőséget ad olyan tevékenységek végzésére, amelyekbe azok a tanulók is bevonhatók, akik egyébként befelé fordulnak, szoronganak, vagy nehézségekkel küzdenek az idegen nyelv tanulásában. A zene ráadásul számtalan olyan témát vet fel, amelynek segítségével a nyelv elsajátítása célkitűzésből a környező világ megismerésének eszközévé válhat.

DR. KOVÁCS ESZTER
egyetemi tanár
Pannon Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelvtudományi Tanszék
Veszprém

Pilinszky János: Apokrif című költeményének értelmezése szövegtani keretben

A költői szövegek szövegtani szempontú megközelítése a nyelvtudomány kitágult határait, s azok alkalmazására is szeretné felhívni a Tisztelt Olvasó figyelmét! Napjainkban a technika világa „behozza” a fiataloknak az információ-áradatot a szobába, ennek nyelvileg komoly veszélye van, ugyanis egyre nő azok száma, akik nehezen vagy nem képesek verbalizálni az ismeretanyagot.

Ne engedjük, hogy a vizualitás kiszorítsa a verbalitást! A nyelvhasználat fejlesztése, a nyelvi megnyilatkozás értő, igényes módjának alkalmazása mindannyiunk legfőbb feladata! Az érettségi vizsgákon központi helyet kapott a szövegtan: a szövegértés, a szövegalkotás. A szövegtani ismeretek alkalmazása több tényező (életkor, szövegfajta...) függvénye. A költői szövegeknél a műelemzési gyakorlata gazdagíthatja, s elfogadja a szubjektív jelentéslehetőség kibontását...

Pilinszky János nyelvi egyszerűsége, formai tisztasága, a megfogalmazás tömörsége valószínű iskolát teremtett. Kevés olyan költőnk van, akinek költészete oly mértékben eltávolodott a költő személyétől, mint Pilinszkyé.

Költészete emberközpontú, az emberi lét alapkérdéseivel szembesít. A magányos, elárvult ember bizonytalanságélményét közvetíti, a kitaszított sorsú ember létélményét adja vissza.

A második korszaka a „*Harmadnapon*” kötet (1959) verseit tartalmazza. Ennek a korszaknak meghatározó jellegzetessége az apokalipszis, apokaliptikus vízió. Pilinszky ezekben a versekben (pl. *Mire megjössz, Senkiföldjén, Egy KZ-láger falára, A szerelem sivataga, Jelenések VIII. 7., Apokrif, Utószó*) megvalósítja a misztikus személyiség csodáját, de az önmegsemmisítés elszenvetésére mégis fenntartja, sőt fokozza azt, mozgósítván erre a lélek minden erejét.

A verscímekeket vizsgálva e címek kategóriáját a biblikus és vallásos referenciák adják, többek között az *Apokrif*, a *Jelenések VIII. 7.*, *A tékozló fiú keresése*, a *Harmadnapon* stb. A koncentrációs táborok szörnyűségeit idéző címek a költőt belehelyezik egy történelmi korszakba, a bibliai címek viszont egy évezredes hagyományhoz kötik, azoknak az alkotóknak a sorához, akik a Biblia szelleméből merítik ihletüket.

A koncentrációs táborok világának iszonyata, az evangéliumok szelleme, az örület és a halál kísértése, az alkotás szentsége és a transzcendencia reménye formálják ki annak a csodálatos költészetnek a szövevényes világát, amely tulajdonképpen egy vékonyka kötetbe befoglalható. Pilinszky csak a lényegről kíván szólni, ezért keveset beszél és nagy gondossággal válogatja meg szavait. Szókincse éppoly körülhatárolt, mint maga az életmű; innen a címek szokatlan fontossága.

A kötet kulcsszavai: *éhség, látás, tanúság*. Ezek a fogalmak a mű íves struktúráját adják, amelynek középpontjában helyezkedik el a *Jelenések VIII. 7.* és az *Apokrif*, majd a feszültség oldódik. A látás nem külső, hanem a semmi belső látása. A visszahúzó Teremtő és a könyvet felnyitó Bárány közötti látható világ – akár a semmi. Mégis, csak ezt látjuk, csak ebben látunk vakon. Tehát megállapíthatjuk, hogy Pilinszky verseit szövevényes motívumháló fogja össze, ez jellemzi az „*Apokrif*” című költeményét is.

Pilinszky eszménye az önfeledt egyszerűség. A vers nem akar profétizálni vagy megváltani, hanem a mű a feltétlen önátadás pillanatától nyílik meg az olvasó előtt. A Pilinszky-vers analízis eredménye és nem a képek kirakós játékából születik. A teremtő képzelet elemezhetetlen egyszerűséget törekszik elérni: úgy mutat képet, hogy háttal legyünk a tükörnek.

Pilinszky költészetének nem a misztikus életérzés ad jelleget, hanem a határozott erkölcsi tudat. Gyakorlati erkölcsöt hirdetett, személyes moráljának tengelyében a szeretet fogalma áll.

Az „*Apokrif*” időszemléletét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a jelen idő folyamatossága táplálja a versét, s bár akadnak nyelvtanilag tekintve múlt idejű igealakok, de a szemantikai irányuk szerint ezek is jelen idejűek. A jövő pedig csak egyetlen viszony a halál, a végítélet kapcsán tűnik elénk. A végleges magány lezárja a jövőbe tekintést és az előre gondolás minden útját. Pilinszky világát kozmikusnak érezzük, hogy versei az időnek és térnek végtelenségébe avatnak be minket. A jelenidejűség az örökkévalóság kifejezője, s a biblikus fogantatás jegyében ez az igeidő a témával koherensen simul a szövegkontextusba.

Az apokaliptika Pilinszkyénél nem az isteni titok fényének kinyilatkoztatása és átadása, hanem saját testének felkínálása azoknak, akik látni akarnak. Az apokaliptikus hangoltság feszültsége a legnyilvánvalóbban az *Apokrif*-ben mutatkozik meg.

A látomás nem elsősorban allegorikus, hanem tárgyas. Ugyanakkor e látomások is tagoltak: szerkezetük összetevője a tárgyas megnevezés, a hasonlat és a metafora. A költői látomások motívikus elemeinek kombinációja (átok, büntetés, ítélet, pusztulás) túldimenzionáltsággal, a lírai én érzelmi felfokozottságával jár együtt. A tárgyas megnevezés kettőssége jellemzi (a véges és a végtelen). A látomásos elemek összetett jelentésánál ér el hatást.

A versben a két világ közül az egyik a földi létezés során tapasztalható világ, a másik pedig Isten, illetve Isten országa, amely a végtelen fizikai tér-idő kontinuummal érintkezik, és amely transzcendens értelmezésben közelíthető meg. Ezen a ponton merül fel a kérdés, hogy a költő hogyan vélekedik Istenről. Nála a vers, mint a végső bizonyosság mozzanatához szorosan kapcsolódik az Isten, mint végső ok gondolata.

A vallásos költő elképzelése mellett megfigyelhető a teológiában való jártassága, amely fölsejlik a versek gondolatkincseiben, a szimbólumokban és saját megnyilatkozásaiban is. Ez a hármasság a misztika mezsgyéjén jelenik meg. A misztika kettős funkciót tölt be: feltárja az élet föloldhatatlan ellentmondásait, ugyanakkor az egységét Istenben szemléli.

Az ember, aki a szeretetre orientálódik, az univerzum centrumába van szögezve. Ez a centrum nem fizikai közép, nem tér és idő, hanem Isten. Az elkötelezettség, az odaadás, a szeretetszolgálat dinamikája kerül előtérbe az isteni világrend stációjával.

Pilinszky verseinek közös sajátossága, hogy bennük minden a végső kérdésekre vonatkozik. Ezek a végső kérdések egyetlen individuum végső kérdései. Az emberi élet múlandósága ugyanis minden ember kérdése, ám ő nem partikuláris szorongatottságról beszél, hanem személyes és személytelen közvetlen egységről, amikor egyetlen individuumot szembesít azokkal a kérdésekkel, amelyek mindannyiunkat érintenek.

Az „Apokrif” nyelviileg kietlen, hangulatilag szomorú, csendet és kiszolgáltatottságot megfogalmazó sorai áttetsző tűnékenységgel hirdetik, hogy mindannyiunk élete Krisztus vívódásainak, mártíromságának, sőt akár csodatettének megisméltése. Ezt a lehetőséget magunkban hordjuk, de döntenünk magunknak kell: szabadon és méltón.

„Mert elhagyatnak akkor mindenek.” Ezzel a sorral indul a vers I. része: apokaliptikus kép; a visszafelé fordított világteremtés 7 sorban összefogott története: „Külön kerül” az ég, a föld, a kutyaólak, madárhadak, a kelő nap.

„De virrasztván a számkivetettségben...” feltűnik a személyes büntudat, közben a művészet személytelen feloldását keresi, a költő úgy szeretne ími, mintha hallgatna.

A szabadvers I. részének formai változása az a 12 sor, amely az „ismeritek?”, „tudjátok?”, „értitek?” igealakokkal az emberi lét lelkiismeret-furdalását teszi lehetetlenné, elfelejtethetlenné. A reménytelenség végső stádiumát festi, de akkor: „Így indulok szemközt a pusztulással egy ember lépked hangtalan” – azért, mert mennie kell mégis!

Nemcsak az életöszön ereje támaszt fel Krisztust és embert, hanem a tudatosan vállalt ellenszegülés, a remény, hogy a következő lépés már egy szabad világba vezethet.

Ehhez az akarathoz egy szó is elég, a többi verssor ennek a körülírása, csendjének oltása.

A 2. egység: „Ezért tanultam jámi!/Ezekért a kései, keserű léptekért.” 1. mondatával indul, s teljesebben ki a 2.-3. versegységben a szövegegység váltása: a Krisztus-kép egyre erőteljesebben vetődik rá az „ember-figurára”. Ezután a két világ egybecseng, itt már nem érdekes, hogy emberről, Istenről van-e szó. A világ kettőségekben való létezésének megszüntetése a cél, az erre irányuló vágy és akarat a fontos.

A 3. részben visszatér a vers eleji archaikus Biblia-idézethez: „Látja Isten, hogy állók.../Akkor én már mint kő vagyok...” A kegyelem megélése a személytelen ember belső lényegévé vált.

„A végítélet várását táplálja a mélységes valóságvágy. Amennyiben az apokalipszis a nem látható titkoknak a kiderülése; annyiban Pilinszky látása csak ezt a világot látja. Nem lehet választ várva rákérdezni: a lírai én felől semmi feltárható nem mutatkozik. Időtlen, időfölötti, örökkön tartó állapot, amelyben nincs többé történet, lényegi változás. (Németh G. 1985. 435-436.) Pilinszky-nél az apokalipszis ideje időfölötti, időtlen, de van benne történet és változás, amelyet már a Jelenések könyve is sejtet. Az apokaliptika szerint ez az emberi történet utolsó állomása lesz, amelyet felvált Isten örökkévaló országa.

Pilinszky költeményében a látomás nem allegorikus, hanem tárgyias, s a felfokozottság miatt szinte önmaga ellentétébe csap át a személytelenítés művelete miatt. Vagyis egygyé, együvé hozza össze, ami egyéb, széttagolt és különböző (a földi létező világa és Isten országa).

Pilinszky a nyelvi jelek sűrítésének, az egyszerűségnek, a „gazdag szegénység” beszédének ismerője, alkalmazója volt. A versbe kerülő szavak szövevényes hálót alkotva válnak a versgész jelentésének ~ jelentéseggyüttesének részeivé.

Szövegtanilag fontos eszköze a szerkesztés, mely nemcsak az aktuális jelentés lehetőségét, de egy / az újfajta beszéd hatását is kelti az olvasóban / értelmezőben.

IRODALOM

Németh G. Béla: Az apokalipszis közelében. Kortárs. 1982.9.

Pilinszky János összes versei. Bp., Osiris Kiadó, 2002.

Tolcsvay Nagy Gábor: A szövegek világa. Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1994.

Török Endre: Beszélgetések Pilinszky Jánossal. Magvető Könyvkiadó, 1983.

SZERZŐINK, MUNKATÁRSAINK FIGYELMÉBE!

Tisztelettel kérjük szerzőinket, hogy kéziratukat a szerkesztőség címére küldjék: 6725 Szeged, Hattyas sor 10. A borítékra feltétlenül írják rá, hogy *kézirat*. Csak „gépelt”, 8–10 lapnál nem nagyobb terjedelmű kéziratokat fogadunk el. A kéziratot 1 példányban, 12-es betűmérettel, normál géppapíron, a „gépelési hibák” gondos javításával, a felhasznált szakirodalom pontos feltüntetésével (szerző, cím, hely, kiadó, lapszám) kérjük. A közérthetőség megkívánja azt is, hogy az elkerülhetetlen idegen szakkifejezések magyar megfelelőiséről, értelmezéséről se feledkezzünk meg. Kérésünk az is, hogy a szövegbe iktatott rajzos, ábrás, illusztrációs megoldásoktól lehetőleg tekintsünk el.

Azok a szerzők, akik megfelelő feltételekkel rendelkeznek, a számítógéppel írt kéziratot e-mailben küldhetik el.

Nagyon fontos, hogy írják föl *beosztásukat, munkahelyük, iskolájuk pontos nevét, helyét*, valamint *irányítószámot lakcímküket*.

Felhívjuk továbbá szerzőink figyelmét, hogy másodközlésre nem vállalkozunk. Szerkesztőségünkönél is érvényes az az általános gyakorlat, hogy kéziratot nem örzünk meg és nem is küldünk vissza.

DR. OLÁH JÁNOS
ny. főiskolai tanár
SZTE JGYPK
Szeged

A magyar nyelvről 1931-ben

Kazinczy Ferenc 1831-ben halt meg a nagy kolera járvány idején. A nagy nyelvújító, irodalmi vezér II. Józseftől remélte a korszerű társadalmi reformok megvalósítását. 1784-ben belépett a miskolci szabadkőműves páholyba. A szabadkőművesek a feudális rendszer ellenségei voltak. II. József a közoktatás államosítása során egyöntetűvé igyekezett tenni a közös, már nem felekezeti iskolákban a tanítás módját, anyagát, idejét. Gróf Török Lajos főigazgatása alatt Kazinczy lett a kassai tankerület elemi iskoláinak felügyelője. Mintegy 200 új iskolát állított fel. Nem tulajdonított nagy jelentőséget a német nyelv bevezetése előkészítésének, hiszen a tanterv már a nemzeti történet és földrajz elemeit is taníttatta. A felügyelői hivatalában ötödfélévig munkálkodott. Széphalmi birtokán lévő falusi nemesháza évtizedeken keresztül nevezetes középontja volt irodalmunknak. A nyelvről írta: „A szépíró szabad hatalmú ura s törvényszabója a nyelvnek, a grammatikus, ha csak grammatikus, csak őre, rabja.”¹

Nemeskürty István írta róla: „Az irodalmi vezérséggel együtt ő vezette be az irodalmi klikkek napjainkig dühöngő, divatját. Nem bírta megállni, hogy a hozzá elküldött kéziratokba bele ne javítgasson, elképesztve ezzel a szerzőt...” Nemeskürty igen nagyra értékelte Kazinczynak egy 1808-ban német pályázatra küldött tanulmányát a magyar nyelvről és irodalomról, ugyanis Hager rendőrminiszternek az az ötlete támadt, hogy hirdessenek nemzetközi pályázatot: alkalmas-e a magyar nyelv a korszerű kultúra fogalmainak kifejezésére? Hager ezzel a magyar nyelv híveit akarta lejárítani. A bírálóbizottság tagjai német és cseh tudósok lettek. Kazinczy bebizonyította a magyar nyelv alkalmasságát a közigazgatás, kereskedelem, kultúra, ipar korszerű fogalmainak kifejezésére. Eredményt végül nem mertek hirdetni, az 1813-ban hivatalban lévő rendőrminiszter így határozott: „a korviszonyok ez ügynek tárgyalását nem teszik tanácsossá.”²

1931-ben az MTA szükségességét érezte, hogy síkraszálljon veszélyeztetett nyelvünk épségéért és szépségéért. Megalakította nyelvművelő bizottságát, hiszen egy nemzet legnagyobb kincse a nyelve. Ezt nem érinthetik pillanatnyi történelmi változások. A harcban nagy szerepet vállalt magára a Pesti Hírlap, mely egy kis könyvet jelentetett meg a magyar nyelvvel kapcsolatban, melynek minden sora a magyar nyelv érdekében tört lándzsát. A kötetben a kor híres nyelvészei, élükön dr. Négyesy Lászlóval (egyetemi tanár, a Nyelvművelő Szakosztály vezetője), közölték gondolataikat mindenki számára érthető, hozzáférhető módon. A tudósok egymás nézeteit, szempontjait is megvitaták.

A kiadványt eljuttatták minden előfizetőnek, az iskoláknak, a könyvtáraknak és a hadseregnek. A Pesti Hírlap így ajánlotta a könyvecskét: „Kérjük az olvasót, szeresse, forgassa, lássa hasznát. Szeresse mindenképp előtt nyelvünket, védelmezze, harcoljon érte. Ne engedje, hogy ... országunk nyelve is csonka legyen.”³

A kötetet Kosztolányi Dezső, a nagy író szerkesztette. A bevezetőt (Használati utasítást) is ő írta. Elmondta: nyelvünk annyira egy velünk, hogy többnyire észre sem vesszük: A gyerekek már folyékonyan beszélnek, mikor közlik velük, hogy milyen nyelven beszélnek. Az író egy vidéki óvodában 170 gyereket kérdezett meg, hogy milyen nyelven beszélnek, csak egy

tudta, hogy magyarul, az apja tanító volt. Anyanyelvünk ösztönös. A közlési vágy tanít meg bennünket, hogy mikor és hogyan mondjunk valamit. Úgy beszélünk, mint ahogy lélegzünk. A nyelv ősi örökségünk. Bennünk lüktet, folytatja a múltat, és a jövőbe igyekszik. A nyelv nem mindig következetes, ésszerű. Következetessége is inkább lélektani, mint értelmi, így egy nyelvi jelenség jogos vagy jogtalan voltát nem szabad pusztán értelmünkkel eldöntenünk. Kosztolányi szerint a nyelvről mondhatjuk: „rendszer, de van benne örület.” Majd így folytatja: „Sok emberi örület, szeszély és következetlenség van benne, melyet csak a lélektan segítségével lehet megmagyaráznunk, értelemmel vajmi ritkán.”

Az emberiség nyelveit, ha csupán az értelem teremtette volna meg, akkor csak egy nyelv volna. Az indogermán népek ezt mondják: két emberek, mi: két ember. Mi azt gondoljuk, hogy amikor 2 embert mondunk, udvariasan feltételezzük, hogy mivel jeleztük, hogy több emberről van szó, az olvasó nem felejtí el ezt, mire a jelzett szó végére nem ér. Mégis mindkét megközelítés helyes, hiszen más szemléleti forma megnyilatkozásáról van szó. A nyelvünk állandóan hullámzik, mozog, változik, mert él, új igazságokat fogadhat el, melyek azelőtt képtelenségnek látszottak. A XVI. sz.-ban azt írták, félünk valami-n (és nem: valamitől), a XVIII. sz.-ban Faludi azt írta: aggódunk valami-ről (nem pedig: valami miatt). A nagy író szerint: a nyelv hatalmas kifejeződése egy nép lelkének, de van benne valami nagyon bensőséges. Léghőre meleg, szinte családi. Minden családban vannak szokások. Ami pedig szokás az erkölcsös is, a nyelvben is vannak szokások: így illik. Ez a nyelvhelyesség erkölcsé.

A könyvben van: A tiszta magyarság szótára is, mely az elburjánzott idegen szavak magyar megfelelőit sorakoztatja fel. Kosztolányi szerint az értekezletből, vitaestből, ankét lett. Az enyelgésből, dévajkodásból flirt stb. A mi nyelvünkben ezek a szavak nem gazdagodást jelentenek, hanem szegényedést. Az idegen szavak nem szépséghibák, hanem pörsenések a nyelv testén, melyek befelé is hatolhatnak, ennek pedig komoly következményei lehetnek. Minden idegen szónak nem lehet pontos magyar megfelelője, hiszen más környezetben született.

Kosztolányi persze kijelenti teljesen „tiszta” nyelv nincs, de a nyelvőrség nem jelent csendőrséget, csupán azt kívánja, hogy ne használjunk fölöslegesen idegen szavakat.

Négyesy László a magyar nyelv főbb jellemzőit mutatta be. Nyelvünk szívósan őrzi sajátosságait, fejlődő ereje élteti. Feltűnő a képzésmódok sokasága, egyetlen hangnyi alakítással ki tudjuk fejezni a történet folyamatosságát, kezdődését, hirtelen végbemenését (csörög, csördül, csörren). Hány gyakorító igénk van, hányféle kicsinyítő képzőnk! Milyen áldás a rövidségre nézve a mi ható igénk, műveltető igénk, birtokos névragozásunk, tárgyias igeragozásunk.

Legrégibb szöveges nyelvemlékünk a Halotti Beszéd, ezt ma is megértjük kis felvilágosítással, de ha a beszéd szövegezője feltámadna, nem értené meg a mai beszédet.

Nyelvünk őrzi a hangzók összhangjának törvényét, megkülönbözteti a hosszú és rövid magánhangzókat (kar-kár). Szótagjaink szeretnek mássalhangzókkal kezdődni, de nyelvünk nem szereti a mássalhangzók torlódását. A hangsúly mindig a szó első tagján van. Jellemzi nyelvünket a takarékoskodás a kifejező eszközökkel. Elve: nem mondani többet, mint ami elég. A magyar nem ragozza a jelzőt a főnévvel együtt. Szórendünk is sajátos. Legfőbb szó a mondatban az állítmányszó. Szókincsünk eredeti gazdagságát a nép nyelvében is tapasztalhatjuk. Háromféle versrendszer ritmikai lehetőségeit tudjuk megszólaltatni magyarul.

Zsirai Miklós a rokonainkról érkezett. Leírta, hogy mi magyarok évszázadokon át töprengtünk az atyafiság kérdésén, s mikorra a tudomány végre megtalálta a kérdés nyitját, a közvélemény idegenkedve fordult el tőle, nem mindenki találta szájíze szerint valónak. Mik a nyelvrokonság ismertetőjelei, bizonyítékai, tette fel a kérdést a professzor: azok az egyezések, amelyek egy ősi közösségre, egy közös alapnyelvre utalnak. Finnugor eredetű szavaink: névmások, a testrészek nevei, számnevek, a rokonság szavai, sok közös szavunk a természetet nevezi meg, sok cselekvést és állapotot vagy rokonságot jelöl. Ezek a szavak egy ősi körülmények között élő nép életét fejezik ki. A magyar nyelv nemcsak szavakat hozott magával, ha-

nem bizonyos szerkezeti sajátosságokat, elemeket is. A magyar nyelv a többi finnugor nyelvvel egyezően képezi a főnévi igenevet, a többes számnak is azonos a jele, a birtokviszonyt hasonlóan jelöli a magyar, az igeragozás egyforma.

Nyelvünk régi szavai ősi állapotot tükröznek, így közös örökségünk nem lehet akkora, mint a később szétszakadt nyelvcsaládoké. Kétszeres elismerés illeti a magyar nyelvet, melyet szerény környezetből emelt ki a magasabbra hivatottság ereje.

Tolnai Vilmos professzor a nyelvújításról írt. Elmondta, hogy a nyelvújítással kapcsolatban a legtöbb ember valamilyen furcsaságra, végeérhetetlen tollcsatákra gondol, s eszébe sem jut, hogy a szavak vitája mögött eszmék harca rejtőzött. Ugyanis a nyelv élete hű tükre a nemzet életének, amint ez megújul, meg kell újulnia annak is. Zavartalan időkben a nyelv lépést tart az élettel. A zavaros történelmi körülmények között bizony „rövid a magyar nyelvnek a lepedője.” A rövid nyugodt időszakokban egyes emberek pótolják a nyelv hiányait, szavakat kifejezéseket alkotnak, s Tolnai szerint, mint „a kertész, ráoltják a természetes nyelv ágaira, törzsére.” Ez a mesterséges fejlesztés a nyelvújítás. Megteremtője és igazolója a szükség. A nyelvújítás három feladatot vállal magára: nyelvbővítés, nyelvtisztítás és nyelvszépítés. A szerző mindegyikre bőségesen írt példát. Megállapította, hogy évtizedekre volt szükség, míg a közsokás megállapodott a megfelelő szókincsben, a nem életre való elemeket pedig kirotálta. Kb. 10000 szó hiányoznék a magyar nyelvből /1930-as évekről van szó/, mely nélkül életünk legfontosabb fogalmait sem tudnók megnevezni – írta Tolnai professzor. Másfél század törvényesítette a nyelvújítás szabályos és szabálytalan termékeit. Az utóbbiakról mondta egy nyelvtudós: „Haragudhatunk, hogy lettek, de örülünk annak, hogy vannak”. Nyelvújítás lesz mindig, ameddig irodalom lesz. A magyar nyelvújítás az egész nemzet szellemiségére ható mozgalom volt. A szerző szerint: „Talán csak a most folyó török nyelvújítás fog nemzeti alakító hatásában mérkőzhetni vele.”

Nagy J. Béla, az MTA Nyelvművelő Szakosztályának előadója a kiejtésről fogalmazta meg gondolatait. Leírta, hogy a magyar nyelv szigorú rendet tart a magánhangzók közt, nem keveri őket össze-vissza. Pl. elmondja, hogy az e hang gyakoriságából eredő egyformaságot enyhíti az, hogy meghatározott esetekben a legtöbb magyar ember zártabb ajakkal ejti az e hangot, ezt persze a helyesírásban nem jelöljük. Olyan vidékek is vannak, ahol ö-t mondanak a zárt e helyett (pl. embör). Ezt persze az tudja igazán, aki pl. igazi szögedi.

Gombocz Zoltán egyetemi tanár a nyelv és a lélek összefüggéséről beszélt. Megállapította, hogy „Nyelvünk szinte elcsontosodott elnevezéseivel, szólásaival, a tágabb értelemben vett művelődéstörténetnek egyik legértékesebb forrása ... A magyar nyelvtörténet és a finnugor nyelvhasználat világánál meglevenedik az avatott nyelvész szeme előtt a magyar és a finnugor ősember egész lelki világa is, azok a kezdetleges embert jellemző sajátos gondolati formák, amelyekbe a sajátmagáról s a környező világról való megfigyeléseit foglalta”. Pl. az ősember a környező természet tárgyaiban magára ismert, a természet tárgyait megleveníti, megtölti a természetet saját lényével, vágyaival és szenvedéseivel. A hegynek lába, dereka, háta, gerince van. A felhők jönnek-mennek, a nap lenyugszik. A fölött, fölül, fölé mind a földből származtak. A mellett, mellől, mellé névtű a mell-ből jön, vagy a -ben, -ből, -be vagy a bél „belsőrészt” jelölő szóból ered stb. Gombocz professzor meggyőzően bizonyította néhány példával tehát, hogy a nyelvtudomány milyen meglepő fényt deríthet a magyar lélek őstörténetére.

A szegedi Horger Antal néhány szavunk eredetét vizsgálta. A hölgy szót a hermelinből eredeztette. A bölömbika madárnév a bölénybikából való. Az andalog ige az Antal szóból származik. A kaján szó kapcsolatba hozható a Káinnal stb. Mindegyik eredeztetést precízen magyarázta meg.

Kertész Manó a magyar szóban a magyar múltat kutatta. Szegény legény kifejezésünk honvédő katonáink anyagi lehetőségeire utal. Ezt fejezi ki a „Se pénz, se posztó”, hiszen hány-

szor írták le a magyar vitézek panaszos leveleikben, hogy „Nem küldtek se pénzt, se posztót!”, miközben irigykedve néztek a jól táplált és fizetett külföldi zsoldosok tisztas ruháját. Az erdőben való cselekvésből származik az utat vág kifejezés. A sok van a röváson egy ősi elszámolási módot tükröz. Amit a vámon nyert, elvesztette a réven a külföldre marhát terelő pásztorok történeteit tükrözi. Cserben hagyja a hamis barát embertársát a cserzővargák világából való: ami a cserben marad, az bizony tönkremegy. Az elcsigázott ember a csigán való vattatás korából való. A cégéres gazember = az ember nyakában szégyentábla volt stb.

Zolnai Gyula egyetemi tanár a nemzeti öntudatot kereste a nyelvben. Raffay Sándor egy 1921-es kifakadását idézte: „Nálunk a nemzeti öntudat rongyolódott le a legjobban, sokkal jobban, mint a határaink”. Zolnai fájó szívvel értekezett a korában meghonosodott idegen szavak elburjánzásáról. Elmondta, hogy első egyetemi tanári fogadalmában arra esküdött, hogy tiszteletben tartja egyeteme önkormányzatát és kiváltságait. 14 évvel később már az egyetem autonómiájára és privilégiumaira kellett fogadalmat tenni. Kazinczyt idézte: „Az idegen szó tarkít, s elárulja szegénységünket, s a nemzeti büszkeséget igazságtalanul aláássa.”

Horger Antal szegedi egyetemi tanár második írásában a magyar nyelvjárásokat vázolta fel. Elmondta, hogy a nyelv folyton változik ugyan, de nem változik egyformán az egész nyelvterület minden pontján. Az egyes nyelvjárási sajátságok elterjedtségének földrajzi határát általában eléggé pontosan lehet meghatározni. Ezt meg is tette a professzor. A nyelvjárási sajátosságok lehetnek megőrzött régiségek vagy a külön fejlődés termékei. Vannak köztük fonetikai sajátságok, pl. valamely köznyelvi hang hiánya: ízés (kíp, szomszíd stb.). A tájszavak háromfélék lehetnek, amelyek a köznyelvben teljesen ismeretlenek, amelyek ugyan léteznek a köznyelvben, de az adott vidéken egészen eltérő a jelentésük, amelyek a köznyelvi szavak hangalakbeli változatai. A professzor dicsérte Szinnyei József Magyar tájszótár kétkötetes munkáját.

Lotz János témája külföldi vélemények a magyar nyelvről volt. Idézzük mi is Herder (1744-1803) közismert ominózus mondását: „Ott élnek a magyarok a szlávok, németek, románok és más népek között a lakosság gyenge kisebbségéül és pár század múlva talán nyelvüket is alig lehet majd megtalálni (Wird man kaum ihre Sprache finden)” (1787-ben írta; nyilatkozatát rövidesen visszavonta: „kiváló írók akadtak Magyarországon II. József alatt.”)

Lotz a külföldiek véleményét 960-tól 1931-ig gyűjtötte össze. Csak egy gondolatot idézünk még. 1830-ban írta az angol Bouring: „A magyar nyelv messze áll, magában. Egészen sajátos módon fejlődik és szerkezete oly időkre nyúlik vissza, amikor a legtöbb most élő európai nyelv még nem is létezett.” (ehhez nem kell kommentár, de talán e cikk olvasója is látta valamelyik tv csatornán, hogy volt olyan időszak, amikor az angol nyelv majdnem teljesen kiveszett, most pedig a világ legfontosabb nyelve.)

A kötet „Bőségzaru” részében arról olvashatunk, hogy egy kétéves gyerek szókincse kb. 200 szó, a háromévesé kb. 600 szó. A héber ószövetségben 5642 szó fordul elő. Shakespeare nyelvében kb. 15000 szó van. Ne is soroljuk fel az összes adatot, de talán említsük meg, hogy Maday Gyula a debreceni nyelvjárás szókincséből 120 szót talált a haladásra. Bánoczi József a különféle nyelvjárásokból 322 szót szedett össze a buta ember megjelölésére. Elgondolkodtató. hogy Lehr Albert 3000 szót írt össze a részeg emberről.

A könyv végül Balassa József: A helyes magyarság szótárával zárul, melyben összegyűjtötte kora leggyakrabban előforduló hibáit, vétségeit a magyar nyelv szépsége és a helyes magyarság szabályai ellen (kb. 70 oldal).

A Pesti Hírlap ajándék könyvéről elmondhatjuk, hogy nagyon szép munka: a kor tudományos eredményeit közli közérthető formában, nem vádolható nyelvi imperializmussal; kisebbségi érzéssel a nagyobb nyelvekkel szemben.

2008 a biblia éve volt, 2009 a Magyar Nyelv Éve. Szép megemlékezések születtek mindkét évvel kapcsolatban.⁴

Nemeskürty István írta: „Vitathatatlan, hogy 1541 óta nyelvünk nemzetfenntartó erő.”
Füst Milánnal búcsúznak a cikk olvasójától:

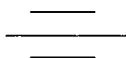
„Szent e nyelv! S több kincsed nincs neked!

Ne hagyj tehát, hogy elmerüljön, visszasüllyedjen a ködbe,
melyből származott...” (A magyarokhoz)⁵

Minden rajtunk múlik! Ezt tudjuk mondani 2010-ben.

IRODALOM

1. Rubicon 2010/2 -a szabadkőművesekkel foglalkozó tematikus szám; A magyar irodalom története 1849-ig II. jav. Kiadás Bp., 1964. 277-291. p.; Pintér Jenő: A magyar irodalom története Bp., 1928. 94-98. p.
2. Nemeskürty István: A magyar irodalom története 1000-1945. Akadémiai Kiadó, Bp., 1993. 398-399. p.
3. A Pesti Hírlap nyelvőre. Szerk.: Kosztolányi Dezső. (A Pesti Hírlap ajándéka.) Légrády Testvérek kiadása és nyomása. Bp. (É. n.)
4. Nyelvet öltünk! (Interaktív utazó kiállítás Kazinczy emlékére) Vasárnapi Hírek, 2009. júl. 05. (2009/27 16. p.) A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Balassa Intézet utazó buszos kiállítást szervezett. A nyelvhasználatot és a nyelvtörténetet játékosan mutatták be. A busz szlovákiai és szlovéniai helyszínekre is ellátogatott.; 2009 a Csillagászat Nemzetközi Éve is volt. Galileo Galilei 400 éve először használt csillagászati távcsövet. 2010-ben megemlékezünk Kosztolányi Dezsőről (1885-1936): 125 éve született és Szabó Lőrincről (1900-1957): 115 éve született. 1635-ben (375 éve) pedig Pázmány Péter megalapította a nagyszombati egyetemet.
5. Nemeskürty István: Magyar Századok. Szabad Tér Kft. 2006. 623. p.

KISS FERENC
nyugdíjas tanár
Tapolca

Emlékeim: naplómat olvasva

Gyermekkorom színhelye a homokbuckákkal, szőlőültetvényekkel, akácokkal, gyümölcsösökkel, száraz füves pusztaságokkal tarkított kecskeméti tanyavilág. A homoki szőlőkultúra megteremtése Wéber Ede nevű svájci tanár érdeme. Innen a „Helvécia” név eredete.

Apai és anyai águ őseim között egyaránt található napszámos, fejjögulyás, aratórészes, csikós, juhászbajtár, kanász, summás, feles bérlő, zsellér, szolgáló. A családok zöme kéziszerszámot használt – sarló, kasza, cséphadaró, ásó, gereblye, vasvilla, széles hátú kapa, keskeny saraboló, metszőkés, rokka, fűrészbak, keretes fűrész, lapát, vályogvető stb. Ekét, szekeret a gazduraméktól lehetett kölcsönkérni. A szállítás legfőbb eszköze a talicska. Gyermekkoromban még a kerékpár is ritkaságszámba ment.

Kisiskolás éveimet (1942–1950) a tanyavilágban voltam kénytelen elfecsérelni. Az írás-olvasás tudományát már az első tanév folyamán hibamentesen, gördülékenyen elsajátítottam. A második tanév végére a számolás négy alapműveletét is tudtam használni papírcikák igénybevétele nélkül.

Ennyi „tudomány” birtokában már akár a Révai Lexikont is kézbe vehettem volna. Egy tanyai gyerek számára csak az évente megrendezett templomi „búcsú” jelentett némi szórakoztató időtöltést. De könyvekkel itt sem találkoztam.

A hétről hétre dúdolgatott „egyszeregy” dallama, templomi énekek, népdalok szövege csak időhúzásra volt jó. A mondatok gyakori hangos ismételtetése csak a tanító kényelmét szolgálta.

„Elöttem van Észak
Hátam mögött Dél,
Balra a Nap nyugszik,
Jobbra a Nap kél.”
vagy
„Ögyé könyeret möggye’,
Ha nem öszöd tödd e’,
Majd mögöszöd rögg’e.”

Az egyetlen tankönyv több tanéven át volt használatban. Vonalzó helyett egyenesre csiszolt botocskát használtunk. A körivet is a botocska elforgatásával szerkesztettük. Szögmérőt nem használtunk. A tanító is csak a méterrudat használta. Megmértük az iskolaudvar szélét-hosszát. A köbméter fogalma csak elvontan rögződött belénk. Az űrmértéket a bögre, kupa, hordó jelképezte.

Vegyteni, természettani ismeretek illusztrálására szolgált az iskolán kívül, a háztartásokban használatos bordóilé, ecetes uborka elkészítése, a must erjedése, a szőlődaráló fogaskerekei, a szőlőprés csavarmentete, a talicska forgó kereke, a lejtős úton felgyorsuló szánkó, a kút-gém működése stb.

Alig tizennégy éves kor beköszöntével a pályaválasztás izgalma borzolta a kedélyeket. A lépten-nyomon fel-felbukkanó „funkcionáriusok” az apáról fiúra szálló kisüzemi kézműves tevékenységek kihalásáról csevegtek. A tanulási környezet sivárságáról, annak felszámolásáról senki nem beszélt. Hogyan lehetne bárkiből is mezőgazdasági „gépszerelő”, ha még a kerékpár is ritkaságnak számít környezetében? Talán a párttitkár fogja vezetni, javítani a kombájnt?

Tévesen abban reménykedtem, hogy egy városi gimnáziumban szélesebb látókörű gyakorlati-technikai általános műveltségre tehetek szert. Csalódnom kellett, mert gimnazistaként (1950–1954, Kecskemét) sem találkozhattam laboratóriumi kísérleti eszközökkel. Tornaterem hiányában a testnevelést az utca másik, szomszédos iskola tornatermében gyakoroltuk. A színű főszlós tankönyvek szürke fátyolként nehezítették a továbblépést. Hogyan tovább?

A nyolc plusz négy év elszenvedett „sérélmei” azt sugallták: valami nincsen rendben az iskolarendszerrel. Az „esélyek” kiegyenlítődése helyett az „aki bírja, marja” elve érvényesül. Valamit tenni kellene. Milyen lehet, hogyan képezik ki a pedagógusokat, amikor maguk a pedagógusok is magatehetetlenül nézik a gyermek szorgos igyekezetét, tanulási dührohamait? Miért nincsenek tanácsadó szponzorok, menedzserek, iskolaszövetségek, egyesületek, társaságok?!

Az Egri Pedagógiai Főiskola biológia-földrajz szakán eltöltött évek (1954–1957) tapasztalatai megkönnyítették a tisztánlátást az iskolarendszer „fonáságait” illetően. A főiskola légköre az ismeretszerzés számomra eddig ismeretlen lehetőségeinek felcsillantását kínálta – preparátumok, metszetek, rajzok készítése; boncolások, laborgyakorlatok végzése.

A nyolc plusz négy év „fonáságai” egyértelműen a gyakorlati-technikai jártasságok, készségek elhanyagolására, hiányára vezethetők vissza. A „gubancot” az okozza, hogy a tanár-jelölt nem tömheti meg háztárságját a főiskolán (egyetemen) használt berendezésekkel, eszközökkel – vagy azok házilag is előállítható szerszámaival.

Napjainkban – a XXI. század első évtizedében – is képtelen az iskolafenntartó önkormányzat pénztőkét biztosítani a gyakorlati-technikai jártasságok, készségek kielégítéséhez szükséges berendezések, eszközök beszerzéséhez, előállításához. Pedig lenne megoldás a

„fonákságok” mérséklésére. Léteznek olyan megoldások is, amiket egy „isten háta mögötti” település pedagógusa pusztá önszorgalomból, pénz hiányában is megvalósíthatna.

Az egyetemek, főiskolák oktatói az előadások tartása, szemináriumok vezetése, labor-gyakorlatok, technikai kísérletek végzése közben gazdag irodalmi jártassággal, kínálattal is felruházhathatnak a tanárjelölteket. Az irodalom olyan munkatechnikákat, megfigyelési javaslatokat is kínál, amelyek egy tanyai pusztá iskolájában is kivitelezhetők lennének.

Az irodalom hozzáigazítható a gyerekek sokféleségéhez, képes betölteni a tanácsadó menedzser, szponzor szerepét is. A pedagógusnak nem kell kétségbeesni, ha szaktárgya mellett más tárgyak tanítására is felkérlik. Nem kell pénzért zaklatni az önkormányzatot. Elég csak a legközelebbi könyvtárat, könyvesboltot felkeresni.

Könyveken kívül kihez fordulhatna hasznosítható tanácsért egy pusztai pedagógus? Az iskola leggyakoribb „vendége” a tanfelügyelő/szakfelügyelő is inkább „elmarasztal”, mint „javaslattal” merészelne előhozakodni – attól tart, ha „javaslata” nem válna be maradéktalanul, akkor az ő „tekintélye” szenvedhet csorbát.

Képzésem időtartama alatt a legtöbb „hiányérzetet” mégis az éppen használt könyvek, jegyzetek keltették bennem. A tankönyvnek csúfolt főiskolai jegyzetek nem bírták ki az államvizsgát sem – lapjai szétolvadtak. Egyéb hiányában teljesen „lemeztelenítve”, üres hátizsákkal léptem ki az élet mezejére. A kezemben szorongatott oklevél fekete színénél fogva, inkább „gyászlevél”-hez hasonlított.

A „lemeztelenítés” okozta hátrányok oldása céljából – pályakezdő éveimet megszakítva – kerestem fel a fővárosi munkaközvetítő hivatalt. Érettségizett munkaerőként felajánlottam bármilyen munkakör betöltését. A szerencsés véletlen úgy hozta, hogy a Budafoki úti Épület-elemgyár laboratóriumához kerültem kisegítő alkalmazottként. A vasbeton elemek feszültség-vizsgálatainál segédkeztem.

A munkásszálló szolgáltatásai ingyenesek voltak. Melyik pályakezdő pedagógus dicsekedhet ingyenes szolgálati férőhellyel? A műszak reggel hattól délután kettőig tartott. Az időbeosztás kedvező alkalmat kínált a fővárosi antikváriumok, könyvtárak, múzeumok, könyvesboltok kínálatának tanulmányozásához.

Az 1860–1900-as évek szépen illusztrált olvasmányos stílusban írt köteteit egybevetve a könyvkiadók legfrissebb kiadványaival, érlelődött meg bennem a fényképezés gondolata. A fényképezés technikáját az OFOTÉRT boltok kínálatá, a Budai Fotóklub, kiállítások, tárlatok látogatása közben sajátítottam el.

Alig egy röpke esztendő leforgása alatt látóköröm jobban kitágult, mint a nyolc plusz négy év iskolai kötöttségekkel terhes, időrabló korszaka alatt. A hátizsákot antikváriumi könyvritkaságokkal megtömve, tarsolyomban rengeteg ötletet felhalmozva hagytam el a fővárost.

Az érlelődés, kibontakozás éveit már szülőföldemen, Kecskeméten éltem át. A Megyei Terményforgalmi Vállalat számlázójaként sajátítottam el a gépírás tudományát. A vonat érkezését követően (ingázó voltam) már reggel hétkor az írógépet tanulmányoztam asztalomon. A környezetem meglepetésére egy hónap alatt elfogadható képességre tettem szert.

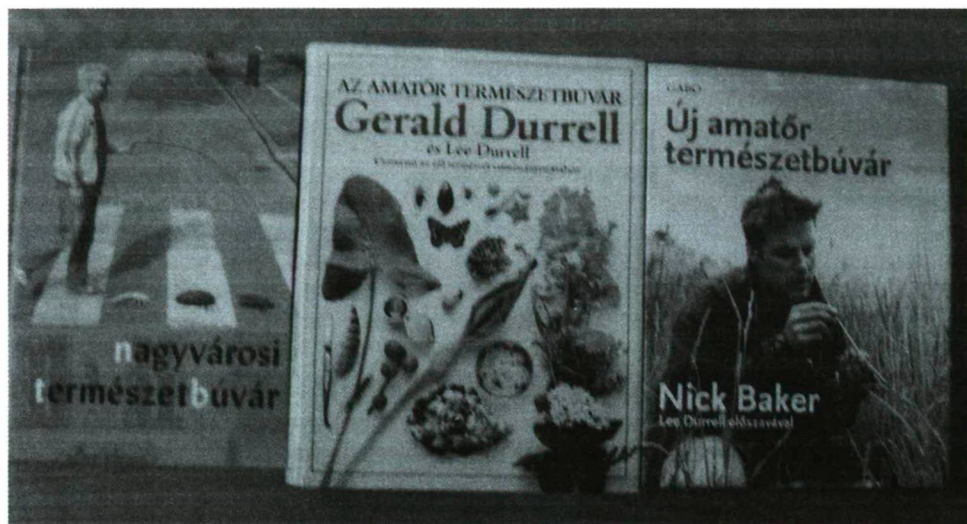
Munkavégzés mellett megszereztem a közgazdasági technikus oklevelet ipari tagozaton. A tanári oklevelet felsőfokú kertésztechnikus oklevéllel egészítettem ki.

Tanulmányaim befejeztével a Halasi úti új gabonatárházhoz kerültem „meős” beosztásba. A gabonaszállítmányok víztartalmát, tisztaságát, hektolitersúlyát vizsgáltam. A kifogásolt árú viasszal pecsételt mintáit továbbítottam postai úton. A kecskeméti évek alatt is folytattam az irodalomgyűjtőgető tanulmányozást, diafelvételeket készítettem levelekről, virágokról, rovarokról.

Tapolcán 1969-ben telepedtem le családotul. Egy badacsonyi kisiskola tanáraként tapasztaltam, hogy a „társaság” legkisebb sejtje a tanár és tanítványai között kialakított viszony-

ban ölthet testet. A tanár „távirányító” szerepben többféle ötletet, megoldást, munkatechnikát, kísérletező, barkácsoló, felfedező tevékenységet nem „utasít”, csak „javasol” a gyermekek számára. A javaslatok közül a gyermek kedvére választhat, miközben kirukkolhat saját tapasztalataival, benyomásaival, élményeivel is. Ha a gyermek megérzi, hogy az ő véleménye is számít valamit, úrrá lesz rajta a tenni akarás, az alkotás „láza”.

A pedagógus legfőbb támasza, segítőtársa, szponzora nem az iskolafenntartó önkormányzat, nem a tanfelügyelő/szakfelügyelő, hanem maga a gyermek. Nyugdíjasan is mosolygós arccal fogadnak az utcán. Névjegykártyával tudatják: „Ha elromlik a fűnyíró, csak telefonáljak a megadott címre.” Íme a lelkes „szponzorok”.

TISZTELETTELJES KÉRÉS ELŐFIZETŐINKHEZ!

Bízunk abban, hogy továbbra is töretlen támogatói, előfizetői maradnak lapunknak. Ennek reményében kérjük minden kedves Előfizetőnket, régieket és újakat, hogy a 2010. évi előfizetési díjat, amely 2000 forint, az alábbi számlára befizetni szíveskedjenek: OTP Csongrád Megyei Igazgatóság, Szeged, Módszertani Közlemények, 11735005-20003933.

Köszönjük megértésüket és támogatásukat.

A MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK KIADÓHIVATALA

DR. MOLNÁR PÉTER

főiskolai adjunktus

SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar

Szeged

Csepeli György–Kígyós Éva–Popper Péter: Magára hagyott generációk

Eltávozott Popper Péter is...

2010 áprilisában Popper Péter befejezte földi pályafutását. A gondolkodó tudós nyitva hagyott számos, magának és nekünk olvasóinak feltett kérdést. Az utóbbi időben, amíg tehetette, a jövőt próbálta meg felvázolni sajátosan komplex szemléletmódjával és stílusával. Néhány fontos gondolatával emlékezünk rá!

A 21. század emberi viszonyait a társadalmi és technikai környezet rohamos változásai alaposan átalakítják. Az ember-gép kapcsolat meghatározó jellege a kommunikációtechnika területére tevődik át. Az emberiség fejlődéstörténetében a technológiai váltások a társadalmi viszonyokat is átrendezték. Napjaink információs technológiai kiszakítanak bennünket a közvetlen kommunikációs kapcsolatokról. „... megkezdődött először a mezőgazdasági termelés, majd ahogy a csoportok egymással kapcsolatba léptek, elkezdődtek a harcok, elkezdődtek a kereskedelmi típusú kapcsolatok, tehát mind a béke, mind a háború bekerült az életbe.” (Csepeli–Kígyós–Popper 2006. 13.p.)

Az emberi élet és annak alakulása a nemzedékek kapcsolatán, együttműködésén alapul. Ezek a kapcsolatok lazulnak, bomlanak meg, mert napjaink embere „átköltözött” a természeti környezetből a technikai környezetbe. Ez a számára új környezet meghatározza őt. Már kevésbé biológiai lény: a természet, az ünnep- és hétköznapi körforgása megszűnik számára. Csepeli György szavaival az „idő kiegyenesedett”. A fiatalok és idősek, az eltérő nemzedékek tagjainak érdekei egyre inkább különböznek egymástól. Felfedezik, hogy külön csoporthoz tartoznak, mert más időben, más társadalmi környezetbe születtek, másra hivatottak, mint elődeik. Ez a felismerés békés együttélést, de konfliktusokat is eredményezhet.

Miért maradnak magukra a fiatalok?

A gyors technikai-társadalmi változásokhoz kreatív módon inkább a fiatalok képesek alkalmazkodni. Az alkalmazkodás hiánya talán a természeti környezethez mutatható ki náluk. Az mp4 és a digitális generáció tagjait a „társadalmi imprinting” élesen elválasztja a megelőző generációktól. Ma a társadalmi nevelési tevékenység irányítói azon gondolkodnak, hogy kell-e az óvodába számítógép, Internet. A szocializáció más szférájában fellépő hiányt pedig a család helyett a nevelési intézményekben pótolatnák pl. az erkölcsen és a családi életre nevelés témaköreiben. Az információs technológiák segítségével létrejövő személytelen kommunikáció elidegeníti egymástól a különböző generációkat és a kortársakat is. Ez a helyzet átalakítja a tudás–nem tudás tartalmát és határait. Az aktuális tudást a fiatalok birtokolják inkább. A tudás átadásának iránya megváltozik: a fiataloktól indul ki, és az idősek felé halad.

A fiataloknak az élet valóságába való bevezetési lehetősége eltűnik az idősebb generáció számára. Az újat kereső fiatalság a digitális térben elvész, ha szeretettel nem vigyázunk rá. Ha nem fogadják el tőlünk az emberit, a biológiai lény szükségleteinek a tiszteletben tartását, akkor a virtualitásba menekülve magukra maradnak. Felmerül a kérdés, a társadalom mit tehet a fiatalok és a saját érdekében? Álljon itt dr. Popper Péter válasza:

„... a gyámkodás a generációk felett idejét múlta. Magukra hagytuk őket...” (Uo. 109.p.)

„Nem kell büntudatosnak lenni, ha magukra hagytuk is volna a fiatalokat. Nem kell haragudni rájuk, ha ők nem igénylik a mi vezéri útmutatásainkat.” (Uo.110.p.)

A válság egyik okaként a szerző a nők munkába állítását nevezi meg. A családi szerepek megváltozása, kialakulatlansága mint a gyermekeink számára. Az emberi értékeket, szokásokat, kultúrát családon kívüli személyek származtatják át, alakítják, formálják. További nem mindig tisztá „forrásul” ott a média... „En nagyon lelassítottam volna (ezt) a családból való leválási folyamatot, de ez is olyan gyorsan történt, hogy ezt nem lehetett érzelmi sérülés nélkül megúszni.” (Uo. 113.p.)

Miért hagyja magára az időseket a család?

Elméletileg ha egy ember nyugdíjas koráig dolgozik, akkor kap egy olyan gazdasági előnyt, hogy az aktív évek után gondtalanul élhetne. Akkor miért kommunikálják azt, hogy a nyugdíjasok eltartottak? „Egy átlagos magyar szakmunkás annyi értéket hoz létre, hogy neki személyesen százhuszonhat évig kellene élni, hogy felélje az általa létrehozott értékeket.” (Uo.127.p.) Gazdaságilag tehát – ha rendben mennek a dolgok – az idő generációknak nem lehet anyagi gondjuk. De mégis van...

Fizikai magára hagyásuk oka a magyarországi szerkezetváltástól számítható. A mezőgazdasági termelőszövetkezetekben az 1970-es évektől kezdve csökkent a foglalkoztatottak száma. A fiatalok a városokba özönlöttek. Jelentős részük panelházakba. Ekkor szétszakadt a család. Az új városi életmód megszokása igénybe vett egy generációnyi időtartamot. A falvak nagy része elnéptelenedett, csak az öregek maradtak ott. Egészségügyi és szociális ellátásuk megoldatlan. Kínálnak ugyan a reklámokban idősök otthonában ellátást, de azt jövőendő lakói nehezen fogadják el.

Mi történik közben az élet folyamatosságát biztosítani hivatott közösséggel, a családdal? A fizikai távolság (a más helységben lakás) lehetetlenné teszi a kölcsönös segítségnyújtást. A nagyszülők nem tudnak segíteni az unokák nevelésében, a fiatal szülők pedig rászoruló szülei gondozásában nem tudnak részt venni. A klasszikus családi minta adás-vétele egyre kevesebb gyermek számára lehetséges. A szeretet és a másik ember megbecsülésének hiánya jellemzővé vált a családi életben. A családon kívül betöltött szerepek is felcserélődtek. Szerepeiben nem tud nő lenni a nő, férfi a férfi. Az egyenjogúsítás túlhangsúlyozása eltérítette a nemi és a családi szerepeket. A töredékszaladók nem képesek a gyermekek eredményes szocializációjára. A gyermeküket biológiai apával vállaló nők száma egyre gyarapszik. Ezeknek a nőknek a társtalanság, a magára maradottság feloldására csak ilyen megoldás kínálkozik? Az önismeret, a képességük reális megbecsülésének hiánya tönkre teszi a gyermekét egyedül vállaló nő szüleinek az életét is.

Egyre kevesebben kötnek házasságot az együtt járó vagy próbaidőre együtt élő fiatal párok. A házassággal elkötelezettséget kellene vállalni, ami egyesek szabadságérzetét negatívan befolyásolja. Sajnos a felelőtlenül, éretlenül kötött és megromlott házasságokat a megszületett gyermek(ek) sem erősítik meg, tartják össze. A válások száma rohamosan növekszik hazánkban. A gyermekes szülők válása feldolgozhatatlan a gyermekek számára. Biztonságos személyi háttér és otthon híján ők is elmagányosodnak. Az elmagányosodás jelzője az érintettek számára

az a helyzet, amikor nincs kitől megkérdezni valamit, nincs kinek elmondani számunkra fontos dolgokat. Minden korosztály lehet magányos még emberekkel körülvéve is.

Az ember egy új életszakasza akkor kezdődik, amikor több lesz az ő életkoránál fiatalabb rokona, ismerőse. Ez a fordulópont elindíthatja, felerősítheti a nemzedéki ellentéteket a családban is és a munkahelyen is. A kölcsönös megértés képes lenne oldani az esetleges feszültségeket. A megoldás: a jól működő család

A társadalom nem termelné újra ilyen mértékben a magára hagyott nemzedékeket, ha a család vissza tudná nyerni eredeti küldetését. Ebben a közösségben mindenki, minden korosztály kaphatna perspektívát, életoélt. Az ellentétes érdekű nemzedékek egymásra találásának színtere csak az egészségesen működő család lehet. A zökkenőmentes generációváltási gyakorlatot hosszú idő óta a család mutatta be. Az anyáról a lányra, az apáról a fiúra szinte észrevétlenül átszálló tudás, tapasztalat adta a gazdasági és társadalmi lét folyamatosságát és a fejlődés alapját. A kialakult szokásrendszer és a kultúra továbbéltetése is segített a krízishelyzetek megoldásában. A tudás átadása, átvétele személyes volt, és érdekében állt mindkét félnek. A családi hagyományok ápolása büszkévé tette és összetartotta a családot.

Napjainkban a családra háruló feladatokat mintegy „átírta” az IKT, az információs és kommunikációs technológiai rendszer. A média mint információforrás technikailag kiterjeszti, egyben leszűkíti az egymás közötti emberi, közvetlen párbeszéd lehetőségét.

A bensőséges, harmonikus családban megvan az az érzése mindenkinek, hogy szeretetet képes adni és kapni. Minden családtag fontos valamiért a másiknak. Együtt tudnak örülni, szükség esetén vigasztalni. A jól működő családban nem szakadék, hanem átjárható híd van a generációk között.

A jól működő, minden tagját megbecsülő család képes felülkerekedni a Weöres Sándor által felidézett gondolatokon:

„És néha, hogyha agg kezük
játszik egy szőke gyermekfejen,
tán fáj, ha érzik,
hogy e két kézre,
dolgos kezekre,
áldó kezekre
senkinek sincsen szüksége többé.”
(Weöres Sándor: Öregek)

Kívánom, hogy azt az érzést soha ne ismerje meg senki.

IRODALOM

Csepeli György–Kígyós Éva–Popper Péter: Magára hagyott generációk. Fiatalok és öregek a XXI. században. Saxum Kiadó, 2006.

Molnár Péter: Honismeret és nevelés. Módszertani Közlemények, 2004/1. szám 39-44.p.

Rókusfalvy Pál: Az ember, fejlődése és fejlesztése. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001.

<http://www.youtube.com/watch?v=SRjpYGKEV4I>

Dr. Bodosi Béla: Az egri líceumi iskolák története

Maga a cím ösztönzött többek között írásra, hiszen magam is az első iskolai éveimet a Líceumban éltem meg. Ott lehettem elemista, a Líceum kápolnájában voltam első áldozó, majd 1960-tól a Líceum tanára mindmáig.

Gyermeki emlékképeim nem feledhetem. A hatalmas Líceum látványa a fel se érhető kilincs a kapun, az olajos padló, Bóta tanító úr nagyra nőtt alakja, az első bizonyítványom: „dicséretes, ernyedetlen, kitűnő”. Köszönöm a szerzőnek, hogy könyve olvasása közben felidézhettem gyermekkorom nem feledhető emlékeit.

Maga az esztétikus köntösben megjelent kötet hat fejezete elismerésre méltó módon mutatja be a címben megjelenteket. A hagyományos előszó helyett megjelent resümé figyelemkel-tő, a szerző szándékait is tartalmazó.

Az első fejezet közli a líceumi iskolatörténeteket a kezdetektől a tanítóképző megalapításáig. Csodálatos élményt jelentett – különösen az egrieknek – felidézni a Líceum múltját akkor, amikor maga az épület óriási pályázati forrásból a teljes felújítás állapotában van, amikor az egykori csillagda és specula Varázstoronnyá vált. Ebben a fejezetben kapott helyet a magyarországi tanítóképzés vázlatos története, ami önálló kötetek tartalmaként is szerepet kapott dr. Kelemen Elemér és mások tollából, de itt mégis teljesen sajátos a megjelenése.

A következő fejezet arról szól, amire az egriek Líceuma különösen büszke lehet. Vendégeinknek mutogatott márványtábla is őrzi, hogy itt született az első magyar nyelvű tanítóképző. A szerző nemcsak Pyrker János László egri érsek csodálatos tetteire emlékeztet, de az intézet megnyitásától a dr. Szmeccsányi érsekség idejének bemutatásán át megismertet az intézményekkel is.

E fejezetben olvashatunk arról is, hogy 1930-ban Breznay Imre c. igazgató nyugdíjba vonulásával Somos Lajos magyar-német szakos tanár került a Magyar Nyelvészeti Tanszékre. Az a Somos Lajos, aki 1939-től a tanítóképző igazgatója, majd főiskolai igazgatóhelyettes, tanszékvezető volt. Dr. Somos Lajosnak ma már márványtábla őrzi emlékét. Nevét vette föl a Pedagógiai Múzeumunk és a Neveléstudományi Tanszék diákköre.

Ezt követően a Líceum felsőoktatási intézményét, az érseki jogakadémiát ismerheti meg az olvasó. Az intézményt, amely történelmünk részévé vált: a joglíceumot.

Nem kell feltétlenül aktualitást keresni az itt olvasottakkal kapcsolatban, de érdemes utalni arra az 1880-ban megfogalmazott Trefort miniszteri szövegre, amely szerint be kell zárni intézményeket, mert „jogász túltermelés” van, az igazságszolgáltatás hivatalnoki kara felhígult, „proletarizálódott”. A mai jogász túlképzésnek ez is lehet egyike történeti vonatkozása!

A negyedik fejezet az egri érseki fiú felsőkereskedelmi középiskola történetével ismertet meg. Az I. világháború után hazánk gazdasági összeomlását követően 1921-ben javasolta Subik Károly a kereskedelmi iskola felállítását azzal a szándékkal, hogy közgazdasági szemléletre kell nevelni a magyar ifjúságot, mert a csonka Magyarországot kizsákmányolja a külföld. E megállapítás különösen vonatkoztatható Egerre, arra a városra, ahol egyetlen gyár volt, a Dohánygyár.

A kezdet és a vég. 1948 az államosítás éve. A líceumi iskolák sem lehettek kivételek. A szerző az egyházi iskolák, ingatlanok államosításának történetét már a további kutatásra, kutatókra bízta.

A kötet befejező fejezete épp oly tömör, mint a bevezetést szolgáló resümé.

Dr. Bodosi Béla évtizedes kutatómunkája eredményeképpen intézmény-iskolatörténetet írt, oktatáspolitikai elemzést végzett, gyakorlati orientációra törekedett. Bemutatta az egri líceum történetének jelentős részét, azt az intézményét, amelynek jellegzetessége a kontinuitás és a változás egysége volt és maradt.

A „tekintélyes” irodalomjegyzék jól szolgálja a további kutatómunkát. A mellékletek dokumentum értékűek.

Elismerés a szerzőnek és a kiadónak mindazok nevében, akik az egri Líceumban nőhet-tek fel, itt tanulhattak, itt szerezhettek diplomát – mint többek között Gárdonyi Géza – mind-azok, akiknek nemcsak munkahelye, de szinte második otthona volt és maradt a Líceum.

TÁMOGATÓNK:

**Szegedi Tudományegyetem
Juhász Gyula Pedagógusképző Kara**

Kiadja a Módszertani Közlemények Baráti Társasága
A kiadásért felel: *Dr. Varga Zoltán*
Kiadóhivatal: 6725 Szeged, Hattyas sor 10. Telefon: 62/546-346
Szerkesztőség: 6725 Szeged, Hattyas sor 10.
E-mail cím: tedit@jgyrk.u-szeged.hu
Évente 5 alkalommal jelenik meg. Évi előfizetés díja: 2000 Ft.
A címlapot tervezte: *Fischer Ernő*
Megjelent: 1200 példányban
Juhász Nyomda Kft. Szeged.
Felelős vezető: *Juhász Péter* ügyvezető
ISSN 1219-0608

A MÓDSZERTANI KÖZLEMÉNYEK KÖNYVTÁRÁNAK EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

1. Óraleírások és elemzések, 1967.
(Előszó: Miklósvári Sándor – Szerkesztő: Németh István)
2. A pedagógusképző az „Olvasó népért”, 1969.
(Előszó: Fischer Ernő – Szerkesztő: Németh István)
3. Hazaszeretetre való nevelés, 1970.
(Előszó: Drien Károly – Szerkesztő: Németh István)
4. Petőfi az iskolában, 1972.
(Előszó: Miklósvári Sándor – Szerkesztő: Hegedűs András, Miklósvári Sándor)
5. A korszerű matematikatanítás néhány témaköre az általános iskolában, 1974.
(Előszó: Szendrei János – Szerkesztő: Szendrei János)
6. Kunstár Jánosné: Feladatgyűjtemény az általános iskolai ideiglenes matematika tantervhez, 1977.
(Előszó: Szendrei János – Szerkesztő: Szendrei János)
7. Az osztályközösség megismerése, 1981.
(Előszó: Gácsér József – Szerkesztő: Gácsér József)
8. Az orosz nyelv tanítása az általános iskola 4. osztályában, 1982.
(Előszó: Hanga Mária – Szerkesztő: Fülöp Károly, Lengyel Zsolt)
9. Gácsér József: Demokratizmus és általános iskola, 1985.
(Előszó: Dobcsányi Ferenc – Szerkesztő: Dobcsányi Ferenc)
10. Mágoriné Huhn Ágnes–Puskás Albert: Számítógép az általános iskolában, 1986.
(Előszó: Szendrei János – Szerkesztő: Dobcsányi Ferenc)
11. R. Molnár Emma–Vass László: Stilisztikai ábécé a magyar nyelv és irodalom tanításához, 1989.
(Előszó: R. Molnár Emma – Szerkesztő: Dobcsányi Ferenc)

*

A Módszertani Közlemények Kiadóhivatala tájékoztatásul közli, hogy könyvsorozatunk 11. kötete még kapható, ára 450 Ft. 10 példányos megrendelés esetén további 25%-os árkedvezményt biztosítunk mindaddig, amíg a készlet tart. Közzöljük azt is, hogy a Módszertani Közlemények régebbi számai is megvásárolhatóak!

A megrendeléseket postai levelezőlapon a következő címre kérnénk: **Módszertani Közlemények Kiadóhivatala, 6725 Szeged, Hattyas sor 10.**

Web cím: <http://www.jgypk.u-szeged.hu/modszertan>